

Meervoudige intelligentie

voorbereidend schrijven op de vrijeschool

Rosemarie Kamerbeek

Studentnummer 2147730

Meervoudige intelligentie, voorbereidend schrijven op de vrijeschool

Master Special Educational Needs (M SEN)

Fontys Opleidingscentrum Onderwijszorg

Leerroute Remedial Teacher

Begeleid door Myriam Verwiel

Mei, 2011

Inhoudsopgave	blz. 3
Samenvatting	blz.5
Inleiding	blz.6
1 Aanleiding en Probleemstelling	blz.8
1.1 Een vormtekenles in groep drie op mijn school	blz.8
1.2 Het huidige schrijfonderwijs op mijn school	blz.9
1.3 Het inzetten van meervoudige intelligentie bij het schrijfonderwijs	blz.10
1.4 Gewenste situatie	blz.10
1.5 Doelstelling	blz.11
1.6 Onderzoeksvraag en deelvragen	blz.11
2 Theoretische onderbouwing	blz.13
2.1 Inleiding	blz.13
2.2 Definitie van intelligentie	blz.13
2.3 Meervoudige intelligentie	blz.15
2.4 Schrijven is een complexe vaardigheid	blz.17
2.5 Schrijfvoorwaarden	blz.17
2.6 Het voorbereidend schrijfonderwijs op mijn school	blz.18
2.7 Doelen voor het schrijven in groep drie op mijn school	blz.18
2.8 Over het schrijfonderwijs in groep drie op mijn school	blz.19
2.9 Meervoudige intelligentie en schrijfonderwijs	blz.20
2.10 Het creëren van draagvlak op mijn school	blz.20
3 Onderzoeksmethodologie	blz.21
3.1 Actieonderzoek	blz.21
3.2 De onderzoeksvraag	blz.21
3.3 De beginsituatie	blz.22
3.4 Het gesprek met de leerkracht en de interne begeleidster	blz.22
3.5 Het gesprek met de kinderen	blz.23
3.6 Observaties in de groep	blz.23
3.7 Creëren van draagvlak	blz.23
3.8 Triangulatie	blz.24
3.9 Ethische kwesties	blz.25
3.10 Volledigheid en selectiviteit	blz.25
3.11 Concurrentie en collegialiteit	blz.25
3.12 Publiceren, auteurschap en geheimhouding	blz.25

Samenvatting

In dit onderzoek wil ik te weten komen of meervoudige intelligentie toepasbaar is bij het voorbereidend schrijfonderwijs op de vrijeschool.

Meervoudige intelligentie is een term die tegenwoordig veel voorkomt in het onderwijs. Ik wil hier graag meer van weten omdat het er op lijkt, dat de uitgangspunten van het vrijeschool onderwijs goed aansluiten bij de uitgangspunten van meervoudige intelligentie. Daarom wil het volgende gaan onderzoeken:

Ik onderzoek of het gebruik van meervoudige intelligentie toepasbaar is bij het schrijfonderwijs in groep drie op de vrijeschool en of ik de leerlingen van groep drie, hun leerkracht en de intern begeleider hiervoor kan enthousiasmeren!

Om dit te weten te komen heb ik de theorie over meervoudige intelligentie van Gardner bestudeerd en verschillende theorieën over voorbereidend schrijfonderwijs. Op basis hiervan heb ik samen met de intern begeleider een serie van acht schrijflessen ontworpen voor groep drie.

Voordat ik deze lessen ging geven, heb ik eerst een nulmeting gedaan aan de hand van een schrijfrijsheidstoets. Na de acht lessen heb ik de zelfde toets weer afgenomen met het volgende resultaat als uitkomst:

- Het percentage kinderen die de toets goed (A) maakten, is van 52% naar 86% gestegen.
- Het percentage kinderen die de toets matig (B) maakten, is van 24% naar 9% gedaald.
- Het percentage kinderen die de toets niet goed (C) maakten, is van 24% naar 5% gedaald.

Deze resultaten geven aan dat het mogelijk is om meervoudige intelligentie toe te passen binnen het voorbereidend schrijfonderwijs op de vrijeschool en tevens de resultaten van het schrijfonderwijs enorm te verbeteren.

Daarnaast heb ik tijdens het geven van de lessen een zeer enthousiaste groep kinderen gezien. Door de samenwerking met de leerkracht en de intern begeleider hoop ik een kiem gelegd te hebben voor een aanvulling van het voorbereidend schrijfonderwijs op de vrijeschool.

Inleiding

Sinds vijf jaar ben ik werkzaam als dreumesleidster bij een peuterklas in Gouda, welke werkt volgens de ideeën van de antroposofie. Daarvoor heb ik acht jaar lesgegeven als leerkracht op een vrijeschool. Op deze school doe ik nu mijn onderzoek.

Op de vrijeschool wordt les gegeven vanuit de ideeën van de antroposofie. De antroposofie werd ontwikkeld door Rudolf Steiner. De school biedt onderwijs aan kinderen in de leeftijd van vier tot en met twaalf jaar. Mijn onderzoek zal plaats vinden in groep drie, aangezien in deze groep het voorbereidende schrijfonderwijs wordt geoefend.

Mijn onderzoek gaat over meervoudige intelligentie en schrijfonderwijs. Meervoudige intelligentie is een term die tegenwoordig veel voorkomt in het onderwijs. Ik wil hier graag meer van weten omdat het er op lijkt, dat de uitgangspunten van de vrijeschool goed aansluiten bij de uitgangspunten van meervoudige intelligentie. Ik wil onderzoeken of dat zo is en hoe meervoudige intelligentie in te zetten is in het voorbereidend schrijfonderwijs in groep drie en of ik de leerlingen en de leerkracht en de intern begeleider kan enthousiasmeren en zo een nieuwe impuls kan geven aan het schrijfonderwijs op mijn school.

Op mijn school wordt gebruik gemaakt van “Schrijven is een spoor van een beweging”: een publicatie van de begeleidingsdienst voor vrijescholen. Verder gebruikt men incidenteel de oefenboekjes van “Schrijven in de basisschool” (Wolters Noordhoff)

Het lerarencollege is naar een studiemiddag over meervoudige intelligentie geweest en kwam daar enthousiast van terug. De leerkracht van groep drie en de interne begeleider zijn nieuwsgierig of meervoudige intelligentie past in het vrijeschool onderwijs.

Daarnaast gaf ook de module “Motorische ontwikkeling en (schrijf) motorische problemen” van de opleiding veel informatie over schrijven en schrijfonderwijs en kon ik deze informatie goed gebruiken voor dit onderzoek.

Hieronder een kort overzicht van de inhoud van elk hoofdstuk.

In hoofdstuk 1 geef ik aan wat mijn beweegredenen zijn om het schrijfonderwijs vanuit een andere kant te belichten op mijn school en wat ik wil inzetten om de leerlingen te enthousiasmeren. Ik richt me daarbij op meervoudige intelligentie.

In hoofdstuk 2 komt de theorie van mijn onderzoek aan bod.

In hoofdstuk 3 geef ik weer welke onderzoeksvorm en methoden en onderzoeksinstrumenten ik heb gebruikt om antwoord te krijgen op mijn onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 4 gaat over de data die ik heb verzameld met de methoden die ik in het vorige hoofdstuk heb beschreven.

In hoofdstuk 5 trek ik mijn conclusies en geef ik aanbevelingen. Het laatste hoofdstuk bevat een evaluatie van het onderzoek.

Hoofdstuk 1

Aanleiding en probleemstelling

In dit hoofdstuk vertel ik over de wijze waarop bij ons op school het schrijfonderwijs in groep drie gegeven wordt. Daarmee beantwoord ik ook deelvraag 2: Hoe ziet het voorbereidend schrijfonderwijs er uit op mijn school? Verder laat ik zien wat het gebruik van de theorie van meervoudige intelligentie kan betekenen voor het schrijfonderwijs.

1.1 Een vormtekenles in groep drie op mijn school.

Alle kinderen van groep drie zitten klaar met een blad voor zich op tafel. Meester vraagt aan de kinderen of zij nog weten welke vorm ze de vorige keer hebben gemaakt. Ze mogen deze vorm in de lucht “tekenen”. Daarna doet meester de nieuwe vorm voor op het bord. Eerst wordt het midden van het blad gezocht en in het midden tekent meester een klein cirkeltje, en dat cirkeltje wordt steeds groter. De kinderen mogen het mee doen in de lucht met hun vinger en later met hun neus en als laatste met hun voet op de grond. Meester laat zien hoe de vorm zich aan de linkerkant (bij het raam) opent en uiteindelijk een rechte lijn wordt. De kinderen werken hard en na enige tijd zijn de eerste kinderen “klaar”. Op advies van de meester moet de vorm nog steviger gemaakt worden, door er meerdere malen overheen te gaan. Dan mogen de kinderen nog even door werken aan de tekening tot het tijd is en de tekeningen opgehaald worden en de vormtekenles voorbij is.

Op deze wijze worden de meeste vormtekenlessen in groep drie gegeven op de vrijeschool.

Vormtekenen zou je kunnen vergelijken met het voorbereidend schrijfonderwijs van een reguliere school. Pas in groep vier worden er schrijfpatronen geoefend die leiden tot het verbonden schrift.

1.2 Het huidig schrijfonderwijs op mijn school.

Er wordt gebruik gemaakt van “Schrijven is een spoor van een beweging”: een publicatie van de begeleidingsdienst voor vrijescholen. Verder gebruikt men incidenteel de oefenboekjes van “Schrijven in de basisschool”(Wolters Noordhoff).

Op de vrijeschool leren de kinderen in groep drie de kapitalen en de kleine letters in blokletters en leren hiermee tegelijkertijd lezen. Na het aanleren van een paar letters kunnen al eenvoudige woordjes geschreven worden. Pas in groep vier wordt het verbonden schrift aangeleerd.

“In sommige voordrachten wijst Steiner met nadruk op de relatie die de kapitalen hebben met de oorspronkelijke ontwikkeling van het schrift. Dit is in veel lerarencolleges een zwaarwegend argument geworden om de kapitalen niet los te laten. Maar in dezelfde voordrachten wijst Steiner er vaak op dat hierin niet historisch te werk moet worden gegaan. Het gaat om de intuïtie van de leraar zelf”.
(uit:”Schrijven is een spoor van beweging. Hoe kinderen leren schrijven.” 2009)

Dit schrijven is in feite het natekenen van de afzonderlijke letters. Dit is motorisch gezien een ander proces; de bewegingen zijn minder vloeiend, dan bij het verbonden schrift. Twee schrijfsystemen aanleren vraagt extra tijd en is daardoor als ongewenst te beschouwen. (van Vledder, van Dijk,2009)

Zoals er nu schrijfles gegeven wordt op school is naar mijn mening daarom niet aan te bevelen; eerst het aanleren van de kapitalen en de kleine letters in blokletters en pas later het verbonden schrift.

In dit onderzoek ga ik niet verder op dit onderwerp in omdat dit geen deel uitmaakt van mijn onderzoeksvraag. Graag wil ik voor de module *Beleid en Organisatie* een beleidsplan voor het vak “Schrijven” maken, waarin ik aanbevelingen hierover geef.

1.3 Het inzetten van meervoudige intelligentie bij het schrijfonderwijs.

Het lerarencollege is naar een studiemiddag over meervoudige intelligentie geweest en kwam daar enthousiast van terug. De leerkracht van groep drie en de intern begeleider zijn nieuwsgierig of meervoudige intelligentie past in het vrijeschool onderwijs. Ik wil dit zelf ook graag weten en daarom doe ik dit onderzoek. Ik denk dat het gebruik van meervoudige intelligentie een aanvulling kan zijn bij het aanleren van schrijfpatronen en letters. Ik zie het als een uitdaging om dit binnen de ideeën van het vrijeschool onderwijs vorm te geven in groep drie.

Door de theorie van meervoudige intelligentie toe te passen in het schrijfonderwijs door bijvoorbeeld gebruik te maken van verschillende werkvormen, worden de kinderen op meerdere gebieden aangesproken. Dit zou het schrijfplezier kunnen vergroten. (Natzijl, 2006)

1.4 Gewenste situatie

Het streven van dit onderzoek is dat ik de leerlingen kan enthousiasmeren voor het schrijven. Hier wil ik meervoudige intelligentie voor inzetten. Daarvoor moet ik eerst weten op welke gebieden de leerlingen in groep drie *knap* zijn. Welke intelligenties herken ik in de groep? Dan kan ik aan de hand daarvan mijn voorbereidende schrijflessen daar op gaan richten. Na een periode van acht lessen, waar in elke les een intelligentie centraal staat, wil ik kijken of dit heeft opgeleverd wat ik voor ogen heb, namelijk het enthousiasmeren van de kinderen en het verbeteren van het schrijfonderwijs. Door alle acht de intelligenties te gebruiken, spreek je ook bij de kinderen zoveel mogelijk intelligenties aan. Als de leerlingen er plezier in hebben en gemotiveerd zijn, zal dit hun prestaties ten goede komen. Dit is mijn doel op de korte termijn.

Op langere termijn is mijn doel dat de leerkrachten gebruik gaan maken van meervoudige intelligentie bij het lesgeven van schrijfonderwijs. Hierin wil ik graag de collega's betrekken. Een eerste aanzet hiervoor zal ik geven met een presentatie over mijn bevindingen met meervoudige intelligentie en schrijfonderwijs in de pedagogische vergadering.

1.5 Doelstelling

Doel van dit onderzoek:

Als blijkt dat deze manier van werken succesvol is, kan het ook in de andere groepen ingezet worden, opdat ieder kind nog beter aangesproken kan worden op zijn of haar specifieke intelligenties bij het schrijfonderwijs, in de hoop hiermee het schrijfonderwijs op mijn school in de toekomst te verbeteren.

Doel in dit onderzoek:

Als het onderzoek klaar is, weet ik welke activiteiten ik kan inzetten in groep drie voor het schrijfonderwijs zodat alle intelligenties bij de kinderen worden aangesproken. Ik heb de betrokken collega's geënthousiasmeerd met mijn bevindingen om meervoudige intelligentie in te zetten in het schrijfonderwijs.

1.6 Onderzoeksvraag en deelvragen

Mijn onderzoeksvraag:

Ik onderzoek of het gebruik van meervoudige intelligentie toepasbaar is bij het schrijfonderwijs in groep drie op de vrijeschool en of ik de leerlingen van groep drie, hun leerkracht en de intern begeleider hiervoor kan enthousiasmeren!

Ik hoop dat mijn onderzoek over het gebruik van meervoudige intelligentie bij het schrijfonderwijs een nieuwe impuls kan geven aan het schrijfonderwijs op mijn school.

De ervaring met het geven van schrijfonderwijs in het verleden op de vrijeschool, gecombineerd met de verkregen kennis uit de theorie over meervoudige intelligentie volgens Gardner en Natzijl, zijn voor mij de basis om de lessen te gaan ontwerpen voor mijn onderzoek. Ook de kennis opgedaan in de module: "Motorische ontwikkeling en (schrijf) motorische problemen" zal ik hierbij gebruiken.

Behalve de inzichten die het onderzoek mij gaan brengen over meervoudige intelligentie en schrijfonderwijs, hoop ik ook te leren hoe ik draagvlak creëer bij de leerkracht en de intern begeleider. Door het lezen van het boek: “*De stad van Axen*” van Cuvelier (2008) en het boek “*Oplossingsgericht Onderwijzen Naar een gelukkiger school!*” van Mahlberg en Sjoblom.(2008) over oplossingsgericht werken hoop ik hier meer over te weten te komen.

Uit de onderzoeksvraag zijn de volgende deelvragen ontstaan:

Deelvragen:

1. *Wat verstaat men onder meervoudige intelligentie?
Hoe herken ik de verschillende intelligenties in de groep?*
2. *Wat is de theorie achter voorbereidend schrijfonderwijs?
Hoe ziet het voorbereidend schrijfonderwijs er uit op mijn school?*
3. *Hoe ervaren de betrokken leerkracht en de intern begeleider het schrijfonderwijs op school, wat wordt er als positief ervaren en wat niet?*
4. *Wat levert het gebruik van meervoudige intelligentie tijdens de schrijfles op?*
5. *Hoe zorg ik voor draagvlak binnen de school voor het gebruik van meervoudige intelligentie in het schrijfonderwijs?*

Hoofdstuk 2

Theoretische onderbouwing

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de theorie van mijn onderzoek aan bod. Ik zal ingaan op de definitie intelligentie met daaraan gekoppeld het begrip meervoudige intelligentie. (2.2 en 2.3) Hierna zal ik het schrijfond onderwijs aan bod laten komen, zoals het beschreven is vanuit de theorie en de praktijk op mijn school. (2.4, 2.5, 2.6) Ik ga vooral in op het schrijfond onderwijs in groep drie. Ook maak ik de koppeling tussen schrijfond onderwijs en meervoudige intelligentie. (2.7) Tenslotte schrijf ik een stukje theorie over het creëren van draagvlak. (2.10)

2.2 Definitie van intelligentie

Binnen de verschillende takken van de wetenschap zijn er ook verschillende zienswijzen in het denken over intelligentie.

Een van deze benaderingen is de psychometrie. Volgens deze benadering komt het erop neer dat men intelligentie ziet als iets dat meetbaar is en iets dat vast ligt. De intelligentie test is het meest gebruikelijke instrument voor een intelligentiemeting. (www.iq-tester.nl/h1.htm) (Tomic & van der Molen, 1997)

Volgens de neurologische benadering, is intelligentie iets dat zich afspeelt in de hersenen, onder invloed van chemische en hormonale processen.

Dit proces is meetbaar. (www.iq-tester.nl/h1.htm) (Tomic & van der Molen, 1997)

Volgens de cognitiepsychologie, (of ontwikkelingstheorie) is intelligentie een onderdeel van een groeiproces.

Het ene principe gaat er van uit dat ontwikkeling zich in fases voltrekt. Als voorbeeld wordt de ontwikkelstadia volgens Piaget genoemd. Volgens het andere principe is intelligentie een vaardigheid of kwaliteit, welke ontwikkeld kan worden. (Zoals beschreven in de theorie over de zone van naaste ontwikkeling van Vygotsky). (www.iq-tester.nl/h1.htm) (Tomic & van der Molen, 1997)

In de jaren'80 introduceerde Gardner een nieuwe opvatting. Volgens Gardner bestaat er niet een intelligentie die meetbaar is, maar dat er meerdere intelligenties zijn. (Wielinga, 2003).

Sternberg kwam destijds met een zelfde idee. Hij ontwikkelde de triarchische theorie waarin de volgende intelligenties werden onderscheiden. Hij sprak over de analytische, de creatief- synthetische en de praktische stijl. (Tomic & van der Molen, 1997).

Gardner sprak over zeven intelligenties en in 1995 voegde hij er een nieuwe intelligentie aan toe; de naturalistische- ecologische intelligentie.

(www.igtester.nl/h1.htm) Volgens Gardner kunnen mensen op verschillende manieren leren. Deze verschillende manieren noemde hij intelligenties. Mensen hebben deze vaardigheden in zich en deze kunnen ontwikkeld worden. Zijn theorie zorgde voor de nodige discussies, want de opvatting was, dat een intelligentie een vaststaand feit is en dus niet veranderbaar!

Intelligentie geeft het vermogen tot leren van het kind weer. Dit is meetbaar met een intelligentietest. Dit vermogen kan zich echter alleen ontwikkelen als het kind gevoed wordt op verschillende gebieden. Meervoudige intelligentie lijkt daarmee goed aan te sluiten bij het vrijeschool onderwijs, waar de kinderen zoveel mogelijk met *hoofd, hart en handen* leren werken. Gardner gaat uit van de mogelijkheid van ontwikkeling.

Door te werken met de principes van meervoudige intelligentie spreek je als leerkracht de kinderen op zoveel mogelijk verschillende gebieden aan en maak je de kans om een vaardigheid te ontwikkelen groter. Deze veelzijdigheid spreekt mij erg aan en in de door mij te ontwerpen lessen wil ik dit gegeven verder uitwerken.

2.3 Meervoudige intelligentie

<i>Wat verstaat men onder meervoudige intelligentie?</i>
--

Deelvraag 1

Volgens Gardner is een mens niet op een manier intelligent, maar op verschillende manieren. Hij onderscheidt acht intelligenties (zie tabel1) Bij Gardner gaat het er niet om “hoe slim iemand is”, zoals bij een IQ test, maar “op welke manier iemand slim is”.

Deze intelligenties ontwikkelen zich min of meer zelfstandig. Iedere leerling heeft een eigen intelligentieprofiel dat bestaat uit sterkere en minder sterk ontwikkelde intelligenties.

Voor het basisonderwijs hebben de Amerikanen L. & S. Kagan de theorie van meervoudige intelligentie gekoppeld aan drie manieren van werken: matchen, stretchen en vieren.

Matchen van intelligenties

Matchen van intelligenties betekent dat je als leerkracht aansluit bij de sterke intelligenties van een kind. In je voorbereiding kies je voor werkvormen die aansluiten bij de sterke kanten van het kind. Bijvoorbeeld voor de kinderen die muzikaal-ritmisch knap zijn maak je opdrachten die muzikaal van karakter zijn, bijvoorbeeld een opdracht met een muzikale ondersteuning. Tijdens deze les of in een volgende les, geef je de kinderen die verbaal-linguistisch zijn meer “talige” werkvormen. Door op deze wijze les te geven sluit je aan bij de sterke kant van het kind en geef je op een adaptieve manier onderwijs.

Stretchen van intelligenties

Bij het stretchen van intelligenties gaat het erom, dat de gekozen werkvorm het kind helpt een bepaalde intelligentie meer te ontwikkelen, die het kind in meer of mindere mate al ontwikkeld heeft. Door uit de verschillende werkvormen te kiezen die bij de te ontwikkelen intelligentie horen, ontwikkel je zo optimaal mogelijk alle intelligenties. Dit is het doel van stretchen van intelligenties.

Vieren van intelligenties

Het vieren van intelligenties houdt in dat de kinderen weten dat ze over verschillende intelligenties beschikken, waarvan er sommige sterk en anderen zwak ontwikkeld zijn. Ze zullen ook inzien dat ieder kind een eigen combinatie heeft van sterke en zwakke intelligenties en dat iedereen in de klas beschikt over verschillende intelligenties en dat dit juist zo bijzonder is!

Tabel 1: acht intelligenties van Gardner

Verbaal- linguïstisch	(woordknap)
Logisch- mathematisch	(rekenknap)
Visueel- ruimtelijk	(beeldknap)
Muzikaal- ritmisch	(muziekknep)
Lichamelijk- kinesthetisch	(beweegknap)
Naturalistisch	(natuurknap)
Interpersoonlijk	(mensenknap)
Intrapersoonlijk	(zelfknap)
<i>(Asscheman et al, 2007)</i>	

Voor een uitgebreide beschrijving van elke intelligentie gekoppeld aan het schrijfonderwijs verwijs ik naar het boek “Pak je Pen van Kooijman”, van Mierlo en Natzijl (2009), een artikel “meervoudige intelligentie en schrijfonderwijs” van Natzijl (2009) (www.drsonline.nl/artikel.php?ID=272) en een artikel van Bijl-Venema (2006) uit het Praxisbulletin.

Gardner hanteert een aantal criteria waaraan een intelligentie moet voldoen om te worden opgenomen in zijn model.

Hiervoor verwijs ik u naar het artikel van P. Wielinga (2003). *Meervoudige intelligentie: een andere manier van leren*. OBN januari, p.6-9 en het boek *Soorten intelligentie: meervoudige intelligenties voor de 21ste eeuw*. van H. Gardner. (2006).

2.4 Schrijven is een complexe vaardigheid.

Wat is de theorie achter voorbereidend schrijfonderwijs?

Hoe ziet het voorbereidend schrijfonderwijs er uit op mijn school?

Deelvraag 2.

In het reguliere onderwijs wordt met de ontwikkeling van de schrijfvoorwaarden al in groep 1 en 2 begonnen. Dit kan doorlopen tot in groep 3. Het tijdstip waarop het leren schrijven start, is per school verschillend. Er zijn scholen die in groep 3 lezen en schrijven aan elkaar gekoppeld hebben en eerst het losse letterschrift aanleren, om in groep 4 de schrijfletter aan te bieden. (zoals op mijn school) Andere scholen hebben lezen en schrijven gekoppeld en starten met het aanleren van de schrijfletters. Weer andere scholen starten met het leren schrijven als alle kinderen de letters kunnen lezen. Er wordt gewacht met schrijven tot na de herfst- of kerstvakantie.

Er zijn ook scholen die het lezen en schrijven losgekoppeld hebben en pas starten met het leren schrijven als kinderen hieraan toe zijn. Dit gaat individueel of in groepjes. (Kooijman, Mierlo van & Natzijl, 2009)

.

2.5 Schrijfvoorwaarden

Kinderen die leren schrijven moeten voldoen aan een aantal algemene schrijfvoorwaarden:

Ze moeten:

- Voldoende taalontwikkeling hebben.
- Goed functionerende zintuigen hebben.
- Gemotiveerd zijn.
- Zich goed kunnen concentreren.

Daarnaast zijn er ook specifieke voorwaarden:

- Kennis hebben van het lichaam
- Motorische vaardigheden zowel grove als fijne motoriek.
- Ruimtelijke oriëntatie
- Kritische waarneming; kind moet onderscheid kunnen maken tussen lettervormen om ze te herkennen en te schrijven.
- Coördinatie van zowel het lichaam als oog-hand coördinatie.
- Ritmisch kunnen bewegen
- Voorkeurshand hebben; duidelijkheid met welke hand het kind gaat schrijven.
(Baauw-Van Vledder & Van Dijk, 2000).

2.6 Het voorbereidend schrijfonderwijs op mijn school.

“Het uitgangspunt bij het leesonderwijs op onze school is dat het lezen zich ontwikkelt vanuit het schrijven en dat het schrijven zich ontwikkelt vanuit het tekenen. De letters worden het kind aangeboden vanuit klank (spreken) en beeld. Aanvankelijk is schrijven het tekenen van de letters. Al doende leert het kind de abstracte lettervormen kennen: het kind loopt de vorm van de letters; het kind tekent de lettervormen na in de lucht en op een groot blad. Teken en schrijven wisselen elkaar af want beide zijn een middel om de leerstof te verwerken. Nadat een aantal medeklinkers en klinkers zijn behandeld, worden deze letters ook gelezen en geschreven”. (uit: Protocol Leesproblemen en Dyslexie van onze school.)

2.7 Doelen voor het schrijven in groep drie op mijn school:

- kan de vorm van de letters natekenen
- kan de letters in een doorgaande beweging maken
- kent de juiste schrijfwijze van de letters
- kan de letters in de juiste verhoudingen tot elkaar schrijven
- heeft al enig tempo ontwikkeld bij het schrijven van de letters
- heeft een juiste zithouding
- heeft een goede pengreep

2.8 Over het schrijfonderwijs in groep drie op mijn school.

“Direct op de eerste schooldag spreekt de leerkracht met de kinderen over rechte en de gebogen lijnen -de rechte en de kromme- en laat de kinderen deze bewegingen op alle mogelijke manieren ervaren. Ze tekenen de lijnen in de lucht, ze lopen de vormen, ze maken de vormen na in hun gebaren, ze staan recht en krom, ze tekenen de lijnen in zand, op het bord, op papier. Daarmee leren de kinderen de bewegingen kennen die aan ons schrijven ten grondslag liggen. Met andere woorden: ze oefenen de motorische vaardigheden, door een zintuig voor de oerprincipes van het schrijven te ontwikkelen. De kinderen voelen als het ware van binnen mee hoe verschillend een gebogen lijn is van een rechte, hoe anders een beweging is die van boven naar beneden wordt gemaakt dan een die van beneden naar boven wordt gevormd. In deze periode leren de kinderen de schrijfrichting aan (en ook leesrichting) door steeds van links naar rechts te werken en van boven naar beneden op het blad. Aanvankelijk maken ze alle vormen groot en ook echt uitsluitend van links naar rechts en van boven naar beneden. Later leren kinderen ook vloeiende doorgaande bewegingen maken die wel van beneden naar boven worden gevormd. Dan is van boven naar beneden meer van toepassing geworden op de bladspiegel; we schrijven altijd de eerste regel bovenaan en de volgende eronder. Daarnaast leidt de leerkracht de kinderen in deze periode de geletterde wereld in, door hen de letterbeelden aan te bieden, de eerste klank-tekenkoppeling komt tot stand. De b die eerst een beer was, wordt een berenletter en wordt tot kale klank [b]. De m van mond hoort opeens bij de mantel van Maria. Een abstractie voor kinderen die in beelden denken en nu opeens naar aspecten van woorden leren luisteren die niet in de beeldenwereld thuishoren, maar in een klankwereld. Het schrijven in deze periode heeft nog een sterk nateken karakter. Weinig kinderen hebben al de motorische vaardigheden om echt met vormkracht een letter te kunnen maken. De oefeningen met rechte en gebogen lijnen zijn daarom belangrijker dan de oefeningen in het schrijven van de letters zelf”.(uit: Taalijnen, uitgave van de begeleidingsdienst voor vrijescholen)

2.9 Meervoudige intelligentie en schrijfonderwijs

Leren schrijven lukt het best vanuit een brede oriëntering op vorm en traject. Je bent vanuit verschillende invalshoeken bezig met de leerstof. Niet ieder kind leert op dezelfde manier. Volgens Gardner is elk kind op zijn eigen manier knap. Als leerkracht moet je erachter zien te komen op welke manier een kind knap is. Leerlingen zijn knap op vele manieren en als we dat ons realiseren, creëren we meer toegang naar de leerstof en mogelijkheden om het hele kind te ontwikkelen. (Natzijs, 2006).

Dit gegeven wil ik gebruiken bij het ontwerpen van mijn schrijflessen. Daarnaast maak ik gebruik van materiaal van de studiemiddag over “Hoogbegaafdheid” (gegeven door Annechien Wijnberg, van de begeleidingsdienst van vrijescholen) waarin ook over meervoudige intelligentie wordt gesproken.

Een gezegde luidt; er leiden meer wegen naar Rome. Hoe meer wegen je aanbiedt tijdens een les, hoe groter de kans dat de hele groep aankomt op zijn eindbestemming. (Kooijman et al, 2009).

Dit kan door de theorie van meervoudige intelligentie toe te passen bij de instructie en de lesstof en werkvormen op verschillende manieren aan te bieden. (Natzijs, 2006).

2.10 Het creëren van draagvlak op mijn school.

Om te weten hoe ik draagvlak moet creëren heb ik het boek *Oplossingsgericht Onderwijzen. Naar een gelukkiger school!* van Mahlberg, K.&Sjoblom, M. (2008) gelezen. Oplossingsgericht werken is een therapeutisch model dat ontwikkeld is door Steve de Shazer en Insoo Kim Berg in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Hoewel oorspronkelijk bedoeld voor therapie, is de werkwijze eigenlijk bruikbaar bij het oplossen van problemen waarbij communicatie de sleutel is.

De leerkracht van groep drie en de intern begeleider moeten van “bezoeker” in “klant” veranderen. Een bezoeker vindt dat er geen probleem is, maar een klant ziet het probleem en is gemotiveerd om het eigen gedrag te veranderen. Ik wil hen motiveren tot veranderen van leerkrachtgedrag om zo het voorbereidend schrijfonderwijs te vernieuwen en het enthousiasme bij de kinderen te bevorderen.

Hoofdstuk 3

Onderzoeksmethodologie

In dit hoofdstuk geef ik aan wat voor soort onderzoek ik doe, welke instrumenten ik daarvoor inzet, en hoe ik daardoor antwoord denk te krijgen op mijn vragen.

3.1 Actieonderzoek

Het type onderzoek dat ik uitvoer wordt actieonderzoek genoemd. Het doel van het actieonderzoek is gericht op het verbeteren van het eigen handelen. In dit geval is het gericht op het verbeteren van het voorbereidend schrijfonderwijs zoals dat gegeven wordt in groep drie op mijn school. Een actieonderzoek heeft vaak een cyclische opbouw, waarbij wordt gewerkt in opeenvolgende fases.

Een actieonderzoek bestaat uit een aantal aspecten:

- Planmatig handelen;
- onderzoeken;
- en reflectie.

*Reflectie vormt in dit geheel de scharnier die handelen en onderzoeken aan elkaar koppelt stelt Frits Harink in zijn boek *Basisprincipes Praktijkonderzoek*, bladzijde 65, (2009).*

3.2 De onderzoeksvraag

Ik onderzoek of het gebruik van meervoudige intelligentie toepasbaar is bij het schrijfonderwijs in groep drie op de vrijeschool en of ik de leerlingen van groep drie, de leerkracht en de intern begeleider hiervoor kan enthousiasmeren.

Bij dit onderzoek zijn betrokken de leerlingen (21) van groep 3, hun leerkracht en de intern begeleider van de school.

Om hier achter te komen heb ik de volgende instrumenten ingezet, om antwoorden te krijgen op de deelvragen.

3.3 De beginsituatie.

Wat is de theorie achter voorbereidend schrijfonderwijs?

Hoe ziet het voorbereidend schrijfonderwijs er uit op mijn school?

Deelvraag 2.

De antwoorden op bovenstaande deelvragen heb ik beschreven in hoofdstuk 2 “Theoretische onderbouwing”.

Ik wilde graag weten wat de kinderen uit groep drie al konden op het gebied van schrijven door middel van de schrijfrijsheidstoets uit: “Schrijven met zorg”, en hoe ze het schrijfonderwijs beleefden. Daarnaast wilde ik te weten komen welke intelligenties er in de klas aanwezig waren, opdat ik mijn schrijfonderwijs volgens de theorie van meervoudige intelligentie hierop kon inrichten. Tenslotte wilde ik kijken hoe de kinderen na het aanbieden van het schrijfonderwijs volgens de theorie van meervoudige intelligentie dezelfde schrijfrijsheidstoets maakten en door middel van gesprekjes wilde ik erachter komen hoe zij mijn schrijflessen hebben ervaren en of ik ze heb kunnen enthousiasmeren.

3.4 Het gesprek met de leerkracht en de interne begeleider.

Hoe ervaren de betrokken leerkracht en de intern begeleider het schrijfonderwijs op school, wat wordt er als positief ervaren en wat niet?

Deelvraag 3.

Door meerdere gesprekken met de leerkracht van groep drie en de intern begeleider te voeren, hoopte ik op bovenstaande vragen een antwoord te krijgen. Daarnaast was ik benieuwd of ik de leerkracht van groep drie en de intern begeleider mee kon nemen in mijn enthousiasme voor schrijfonderwijs volgens de theorie van meervoudige intelligentie. De ideeën over oplossingsgericht werken en het lezen van het boek “De stad van Axen” van Cuvelier (2008) hebben mij hierbij geïnspireerd.

3.5 Het gesprek met de kinderen.

Wat levert het gebruik van meervoudige intelligentie tijdens de schrijfles op?

Deelvraag 4.

Door voor en na mijn schrijflessen volgens de theorie van meervoudige intelligentie de schrijfrijsheidstoets af te nemen, denk ik iets te kunnen zeggen wat het gebruik van meervoudige intelligentie heeft opgeleverd. Daarnaast wilde ik ook aan de kinderen vragen hoe zij het schrijven hebben ervaren en of ik hen heb weten te enthousiasmeren. In de theorie van het Oplossingsgericht Werken noem je dit “schalen”.

3.6 Observaties in de groep.

Hoe herken ik de verschillende intelligenties in de groep?

Deelvraag 1.

Om erachter te komen welke intelligenties er in de groep aanwezig waren heb ik vooral geobserveerd en met de leerkracht hierover gesproken. Omdat deze observaties veel tijd vroegen, heb ik er voor gekozen om bij elke intelligentie een kind te kiezen, waarvan de leerkracht en ik deze intelligentie het duidelijkst herkenden. Hierbij heb ik gebruik gemaakt van de observatielijst meervoudige intelligentie van Edukin.

3.7 Creëren van draagvlak.

Hoe zorg ik voor draagvlak binnen de school voor het gebruik van meervoudige intelligentie in het schrijfonderwijs?

Deelvraag 5.

Door het lezen van de literatuur over het creëren van draagvlak genoemd in hoofdstuk 2, maar vooral door het samen werken met de intern begeleider en de leerkracht heb ik draagvlak gecreëerd. Door het lezen van het boek “De stad van Axen” van Cuvelier (2008) ben ik mij meer bewust geworden van mijn eigen kwaliteiten op het gebied van samenwerking en communicatie en die van de direct betrokken personen in dit onderzoek; de leerkracht van groep drie en de intern

begeleidster. Ik heb meer zicht gekregen op de “rol” die ieder heeft in dit “verhaal”. Mijn eigen rol in dit verhaal is duidelijker en steviger geworden. Ik durf nu meer te laten zien wat ik weet. “De stad van Axen” is gebaseerd op de interactionele theorie van Leary (1957). Voor meer informatie over “De stad van Axen” verwijst ik u naar :<http://www.deronde stad.nl/stadaxen.htm>

Het boek “Voor de verandering. Over leidinggeven aan organisatieverandering.” van Kloosterboer (2010) heb ik met veel interesse gelezen, maar ik vond het op dit moment in deze situatie voor mij niet direct bruikbaar.

Bij het ontwerpen van de lessen heb ik samen met de intern begeleider gekeken naar een werkvorm welke bij de desbetreffende intelligentie het beste zou passen. Door op deze wijze samen hieraan te werken, heb ik de intern begeleider weten te betrekken en enthousiasmeren voor het schrijfonderwijs volgens de theorie van de meervoudige intelligentie. Tijdens het geven van deze lessen heeft de leerkracht van groep drie of de intern begeleider geobserveerd wat de les met het desbetreffende kind deed.

Na het geven van mijn acht schrijflessen volgens de theorie van de meervoudige intelligentie heb ik weer dezelfde “Schrijfprijsstoets” afgenomen om te zien of de kinderen erop vooruit waren gegaan, of het schrijven hun nu gemakkelijker afging. Ook mochten zij zelf weer aangeven hoe ze de schrijfprijsstoets hebben ervaren. Waar ik zelf vooral benieuwd naar was, was hun mening over mijn schrijflessen volgens de theorie van meervoudige intelligentie. Zij mochten aangeven welke les zij als leukste hadden ervaren.

3.8 Triangulatie

Ik heb verschillende methoden/informatiebronnen (ook wel triangulatie (*Harinck, 2009*) genoemd) gebruikt om informatie te verzamelen voor mijn onderzoek. Volgens Harinck (2009) is er een aantal manieren om gegevens te verzamelen:

- Bevragen door middel van een vragenlijst of interviewschema
- Observeren door middel van observatieschema
- Meten door middel van toets of test

- Lezen, beoordelen van documenten, procedures door middel van checklist.

De bovenstaande instrumenten heb ik in mijn onderzoek gebruikt.

3.9 Ethische kwesties

De direct betrokken personen (de leerkracht van groep drie en de intern begeleider) in dit praktijkonderzoek werden door mij persoonlijk benaderd en betrokken door middel van een gesprek, waarin ik hen op de hoogte bracht van mijn onderzoeksplan. De intern begeleider heeft toestemming gegeven voor de uitvoer van dit onderzoek. Het onderzoek was gericht op het kunnen inzetten van meervoudige intelligentie bij het schrijfonderwijs binnen de ideeën van het vrijeschoolonderwijs.

Ik heb gewerkt met geanonimiseerde gegevens, zodat er geen relatie kon worden gelegd, tussen de personen en het onderzoek. De ouders van de onderzoeksgroep werden geïnformeerd over het onderzoek. Het onderzoek moest een (uiteindelijke) verbetering opleveren.

Door overleg met critical friends (op school en op de opleiding) werd bedrog en zelfbedrog in het te schrijven onderzoeksverslag of meesterstuk vermeden.

Ik heb gebruik gemaakt van bronvermelding indien ik informatie gebruikt heb uit boeken, tijdschriften of internet.

3.10 Volledigheid en selectiviteit

Alle relevante informatie in dit onderzoek is weergegeven.

3.11 Concurrentie en collegialiteit

Ik heb mij actief ingezet in het ondersteunen en feedback geven van mijn medestudenten, zodat zij hun onderzoek konden verbeteren. Zij hebben mij op een zelfde wijze feedback en ondersteuning gegeven bij het schrijven van mijn onderzoeksverslag.

3.12 Publiceren, auteurschap en geheimhouding

Indien gewenst ben ik bereid het onderzoeksverslag te publiceren. Alle gegevens van de betrokken personen zijn volledig geanonimiseerd. Het onderwerp van het

onderzoek heb ik vastgesteld in samenspraak met de interne begeleidster. Het onderwerp sloot aan bij de eisen die de opleiding stelde aan de onderzoeksvragen.

Hoofdstuk 4

Analyse data en resultaten

4.1 Inleiding

Hoofdstuk 4 gaat over de data die ik heb verzameld met de methoden die ik in het vorige hoofdstuk heb beschreven. Bij alle data zijn de leerlingen gekoppeld aan een nummer. Dit nummer komt telkens overeen met dezelfde leerling zodat de resultaten vergeleken kunnen worden.

4.2 Data huidige situatie schrijfonderwijs

Hieronder beschrijf ik mijn eerste meetpunt; hoe is de situatie voordat ik start met mijn interventies. Ik gebruik de schrijfrijsheidstoets om te bepalen wat het niveau van de leerlingen is op het gebied van voorbereidend schrijven. Ook ga ik in gesprek met de intern begeleider en de leerkracht van groep drie om een beeld te krijgen van het voorbereidend schrijfonderwijs op mijn school.

4.2.1 De schrijfrijsheidstoets

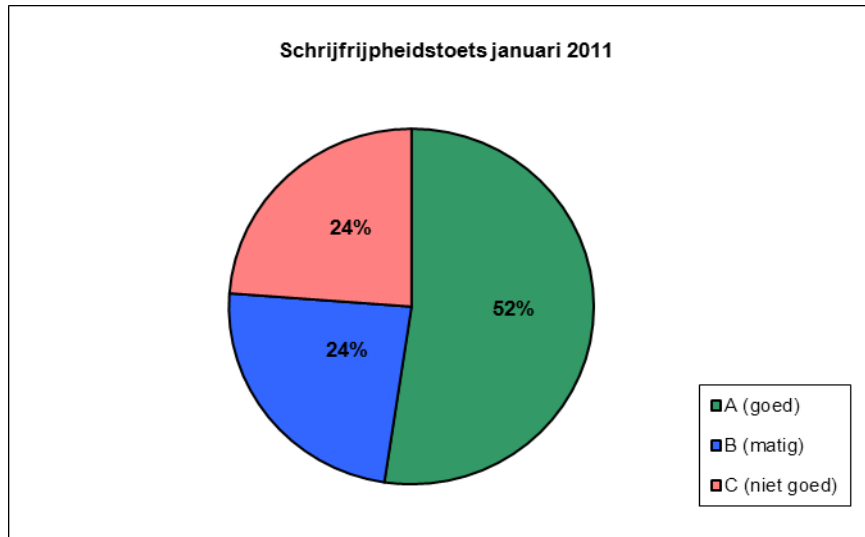
Voor dat ik mijn acht schrijfflessen volgens de theorie van de meervoudige intelligentie ging geven, heb ik de schrijfrijsheidstoets afgenomen bij alle kinderen van groep drie. De toets bestaat uit 6 schrijfpatronen. Elk patroon staat afgebeeld op het werkblad en het kind moet deze namaken met een potlood. Het gaat om de volgende patronen:

1. een lijn van links naar rechts trekken
2. een hengel met touwtje (lijkt op haaientand)
3. een poortje (lijkt op letter n)
4. een bootje (lijkt op letter u)
5. een lus (lijkt op letter e)
6. een ballon (lijkt op letter o)

(zie voor het toetsblad bijlage: 5)

Na afloop wordt de toets beoordeeld met A, B of C. In tabel 1 in bijlage 6 staat de uitslag per leerling uitgebreid beschreven.

Hieronder staat de uitslag in figuur 1 weergegeven:

Figuur 1: De schrijffrijheidstoets januari 2011

De kinderen mochten daarnaast zelf ook aangeven met een kleur of ze deze opdracht makkelijk (groen), een beetje moeilijk, (oranje) of moeilijk(rood) vonden. Uit de gegevens van de Schrijffrijheidstoets van januari blijkt iets meer dan de helft (11) van de kinderen een goed (A) niveau heeft, van de andere helft heeft (5) een matig niveau (B) en (5) heeft een onvoldoende niveau.(C) Het maken van de lus en de ballon is voor veel kinderen nog moeilijk.

4.2.2 Gesprek met intern begeleider en leerkracht

Door middel van een gesprek met de intern begeleider en de leerkracht heb ik geprobeerd antwoord te krijgen op de volgende deelvraag:

Hoe ziet het voorbereidend schrijfonderwijs er uit in groep drie op mijn school?

Deelvraag 2b.

Uit het gesprek kwam het volgende naar voren: Als basis wordt gebruik gemaakt van de aanwijzingen die Rudolf Steiner heeft gegeven in zijn boek: *Opvoedkunst.*

Methodisch- didactische aanwijzingen.(1987)

In “Opvoedkunst -Methodische didactisch aanwijzingen” (Steiner,1987) wordt beschreven hoe vanuit het tekenen, het schrijven en van daaruit het lezen ontwikkeld wordt. Steiner zegt hierover: *“Wanneer u op deze wijze eerst appelleert aan de natuur van een kind, dan verplaatst u het werkelijk naar vroegere cultuurtijdperken, want zo is het schrijven ontstaan. Later is dit proces overgegaan in conventie, zodat we tegenwoordig het verband niet meer kennen tussen de abstracte vormen van de letters en de getekende beelden die ontstaan zijn uit de waarnemingen en de nabootsing van de waarneming. Alle letters zijn uit zulke afbeeldingen ontstaan.”*

Door te beginnen met de klank en de letterbeelden wordt niet alleen het intellect van het kind aangesproken maar ook het gevoel en de beweging. Daar de motivatie om te lezen nauw samenhangt met het vermogen om woorden om te zetten in innerlijke beelden, wordt aan de ontwikkeling van dit vermogen veel aandacht besteed. Het lezen wordt dan verder ontwikkeld vanuit verschillende invalshoeken (herkennen van het geschrevene, synthese en analyse, letterbeeld en woordbeeld). Wij kiezen ervoor de kapitalen in de vorm van letterbeelden aan te bieden.

Inmiddels is er een publicatie van de vereniging van vrijescholen *“Schrijven is een spoor van een beweging”* waar wij ook gebruik van maken. De leerkracht zelf maakt gebruik van zijn jarenlange ervaring. Alleen wanneer dit niet voldoende blijkt te zijn, wordt er gebruik gemaakt van de oefenboekjes van “Schrijven in de basisschool” (Wolters Noordhoff).

De leerkracht ziet hoeveel moeite de kinderen hebben met het voorbereidend schrijven; de meeste kinderen zijn motorisch nog niet rijp genoeg. Hij ziet het verschil met kinderen die overstappen van het reguliere onderwijs naar het vrijeschool onderwijs, deze kinderen hebben over het algemeen een veel mooier handschrift!

Er wordt veel aan motorische vaardigheden geoefend in groep drie: er wordt gevouwen, er wordt gewerkt met bijenwas, geschilderd en de kinderen leren breien in groep drie! Ook leren alle kinderen fluiten op een diatonische fluit. Verder worden er ook dagelijks “vingerspelletjes”gedaan zoals het versje van de vosjes, zoals ik beschreven heb ik mijn schrijflessen (bijlage 1).

4.3 Meervoudige intelligentie in groep 3.

Hoe herken ik de verschillende intelligenties in de groep?

Deelvraag 1b.

Om erachter te komen welke intelligenties er in de groep aanwezig waren, heb ik vooral geobserveerd en heb ik deze observaties met de leerkracht besproken. Omdat deze observaties veel tijd in beslag namen, heb ik er voor gekozen om bij elke intelligentie een kind te kiezen, waarvan de leerkracht en ik deze intelligentie het duidelijkst herkenden. Daarnaast heb ik gekeken of deze bevindingen overeen kwamen met de observatielijsten voor meervoudige intelligentie. Tijdens de schrijflessen is dit kind extra geobserveerd door de leerkracht, de intern begeleider of door mijzelf.

4.4 De interventies: de schrijflessen.

Hieronder heb ik in een tabel de interventies kort weergegeven. Voor een uitgebreide beschrijving van elke les verwijs ik naar bijlage 1 en voor de reflectie op de gegeven lessen naar bijlage 2.

Soort intelligentie	Opzet van de les	Doel van de les
Intrapersoonlijk	Sfeerbeschrijving doormiddel van een verhaal, daarna een schrijfoefening met rechte lijnen.	Door gebruik te maken van een sfeerbeschrijving, verschillende kleuren papier in een klein formaat en door rechte en nauwkeurige lijnen te maken, probeer ik hiermee de intrapersoonlijke intelligentie aan te spreken.
Logisch-mathematisch	Het maken van een tekening door middel van rechte lijnen, waarin een mathematische vorm “verstopt” zit. Herkennen de kinderen de vorm?	Het herkennen en ontdekken van patronen in cijfers en letters en figuren en hiermee de logisch- mathematische intelligentie aan te spreken.
Lichamelijk-kinesthetisch	Verhaal over de wind en de storm ter introductie, bewegingsoefening met linten, verwerking in de klas op zandtafels.	Doormiddel van een verhaal en het zichtbaar maken van bewegingspatronen op verschillende manieren, de lichamelijk- kinesthetische intelligentie aanspreken.
Muzikaal-ritmisch	Doormiddel van een aantal muziekinstrumenten verschillende ritmes laten horen en na laten klappen. De ritmes in de vorm van een schrijfoefening visueel maken op het bord.	Door gebruik te maken van muzikale en ritmische elementen en deze visueel te maken in een schrijfoefening, de muzikaal – ritmische intelligentie aan te spreken.
Naturalistisch	Na een sfeerbeschrijving door middel van een verhaal over de	Door het beeld van het molletje en het maken van zijn gangen

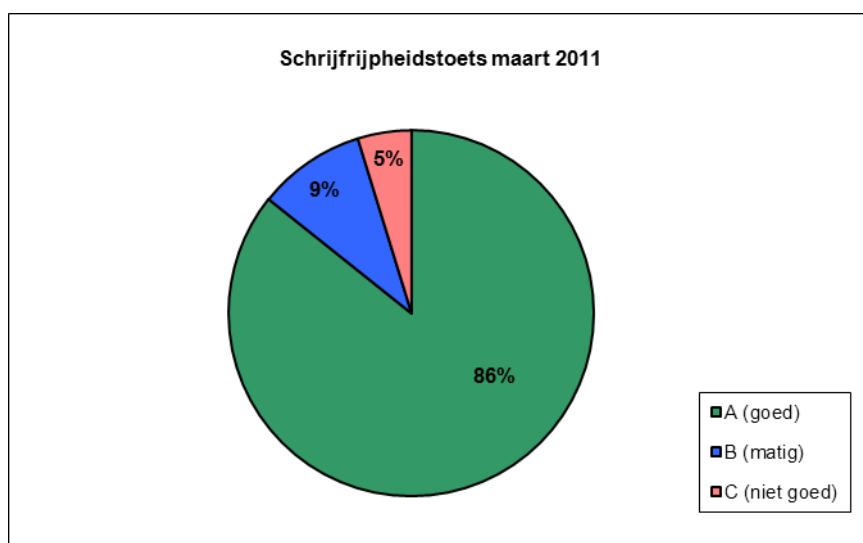
	mol, tekenen de kinderen de mollengangen.	(door middel van een dubbele lijn) wordt de naturalistische intelligentie aangesproken.
Verbaal-linguistisch	Een door mij gekozen schrijfvorm, wordt door een kind met woorden aan de andere kinderen uitgelegd en later ook op het bord getekend. In deze les geef ik veel aandacht aan alliteratie en “mooie”woorden.	Door de verbale ondersteuning van de schrijfvorm wordt de verbaal – linguistische intelligentie aangesproken.
Visueel-ruimtelijk	Het verhaal over de rode kater Quirinus wordt getekend en uit de tekening komt uiteindelijk de letter Q tevoorschijn.	Doormiddel van een beeld tot een lettervorm komen spreekt de visueel – ruimtelijke intelligentie aan. Op de vrijeschool gaat men er van uit dat jonge kinderen door middel van beelden de lesstof beter kunnen opnemen en begrijpen.
Interpersoonlijk	De kinderen maken drie verschillende schrijfpatronen in drie verschillende kleuren. Aan het einde van de les wordt gekeken of deze lijnen aan een tekening van een ander passen. De kinderen voeren deze opdracht in kleine groepjes uit.	Door te kijken of jouw schrijfpatroon aan die van een ander past, wordt de interpersoonlijke intelligentie aangesproken.

Door middel van een tweede meetpunt probeer ik antwoord te krijgen op de volgende deelvraag:

Wat levert het gebruik van meervoudige intelligentie tijdens de schrijfles op?

Deelvraag 4.

Na de acht schrijflessen volgens de theorie van de meervoudige intelligentie heb ik in maart 2011 een tweede meetpunt gemaakt om een vergelijking te kunnen maken met de gegevens van januari 2011. (Figuur 2)

Figuur 2: De schrijfrijpheidstoets maart 2011.

Uit bovenstaande figuur blijkt dat:

- Het percentage kinderen die de toets goed (A) maakten, is van 52% naar 86% gestegen.
- Het percentage, dat de toets matig (B) maakten, is van 24% naar 9% gedaald.
- Het percentage, dat de toets niet goed (C) maakten, is van 24% naar 5% gedaald.

Van de kinderen die op het zelfde niveau zijn gebleven is een van hen linkshandig en deze leerling geeft zelf ook al aan, dat het nu moeilijker is dan de eerste keer. Van de

kinderen die licht achteruit zijn gegaan, is een van hen ook linkshandig en ook deze leerling geeft aan, de toets nu moeilijker te vinden. Uit de gegevens van de toets blijkt dit ook. De kinderen kunnen zelf niet verwoorden waar dit aan ligt. De andere kinderen vinden dat hun schrijven nu vooruit is gegaan en dat het schrijven makkelijker gaat! Gezien de vooruitgang heeft de interventie geholpen. In hoofdstuk 5 kom ik hierop terug. Voor een uitgebreid overzicht van de gegevens van de eindmeting (maart 2011) verwijs ik naar tabel 2 in bijlage 7.

Ook heb ik naar elke leerling zijn favoriete schrijfles gevraagd om een beeld te krijgen hoe de lessen ontvangen zijn bij de kinderen.

In het onderstaande overzicht staat de uitkomst van welke les de kinderen als “leukste” hebben ervaren:

Schrijfles volgens de intelligentie:	Gekozen door aantal kinderen:
Verbaal - Linguistisch	5
Logisch - Mathematisch	1
Visueel - Ruimtelijk	2
Muzikaal - Ritmisch	1
Lichamelijk - Kinesthetisch	1
Naturalistisch	8
Interpersoonlijk	2
Intrapersoonlijk	1

Opvallend is, dat de meeste kinderen kiezen voor de naturalistische intelligentie. Dit is de intelligentie, die Gardner als laatste intelligentie in 1995 toevoegde!

4.5 Meervoudige intelligentie en passend onderwijs.

Passend onderwijs is een term welke goed “past” in het vrijeschool onderwijs.

In het vrijeschool onderwijs wordt er zoveel mogelijk gekeken naar de kwaliteiten die de kinderen met zich mee brengen en hoe deze zo optimaal mogelijk tot ontwikkeling gebracht kunnen worden. Op mijn school is er een speciaal uur in het rooster ingericht waarin kinderen met een uitgesproken “intelligentie” aangepast onderwijs krijgen. Er zijn twee “stromen”; een groep welke meer gericht is op de kinderen die “onder het gemiddelde” van de klas zitten en een groep welke “boven het gemiddelde” van de klas zit. Het maken van een eigen theaterproductie is een voorbeeld van de manier van werken. Maar bij passend onderwijs denk ik meer aan kinderen met ernstige stoornissen, of kinderen die extra medische zorg nodig hebben. Als ik zie hoe de meeste leerkrachten al hun handen vol hebben aan de “gewone” kinderen in de klas, zie ik nog niet voor me, hoe deze leerkrachten ook nog kinderen met extra zorgvragen moeten begeleiden in de klas. Door het doen van dit onderzoek en door deze studie, heb ik wel geleerd, dat je kinderen verder kunt helpen. Als leerkrachten zich verder ontwikkelen, komt dit ten gunste aan hun leerlingen. Misschien dat een leerkracht dan competent genoeg is om “passend onderwijs” te bieden. Maar dan moet de huidige regering hier niet op gaan bezuinigen!

Hoofdstuk 5

Conclusies en aanbevelingen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zet ik uiteen welke conclusies getrokken kunnen worden en wat mijn aanbevelingen zijn voor de school.

In dit onderzoek wil ik de volgende vraag beantwoord zien:

<i>Ik onderzoek of het gebruik van meervoudige intelligentie toepasbaar is bij het schrijfonderwijs in groep drie op de vrijeschool en of ik de leerlingen van groep drie, hun leerkracht en de intern begeleider hiervoor kan enthousiasmeren!</i>

5.2 Conclusies

Het werken volgens de theorie van de meervoudige intelligentie volgens Gardner, zoals beschreven is in hoofdstuk 2 is voor mij een aanvulling op de werkwijze van de vrijeschool. Door te werken met meervoudige intelligentie, worden de kinderen op een brede manier aangesproken in hun ontwikkeling. Zo kan ieder kind aangesproken worden op zijn eigen intelligentie, maar ook uitgedaagd worden om de andere intelligenties verder te ontwikkelen. In de leerpsychologische theorieën van Vygotsky wordt dit de zone van de naaste ontwikkeling genoemd. De leerkracht is degene die het kind begeleidt naar de stap naar de zone van de naaste ontwikkeling. Door te werken met meervoudige intelligentie spreek je de kinderen op een veelzijdige manier aan en bied je het kind een brede ontwikkelingsweg aan!

Door te werken volgens de theorie van meervoudige intelligentie in de schrijflessen, zijn de resultaten op de schrijfrijpheidstoets enorm omhoog gegaan.

- Het percentage kinderen die de toets goed (A) maakten, is van 52% naar 86% gestegen.
- Het percentage, dat de toets matig (B) maakten, is van 24% naar 9% gedaald.
- Het percentage, dat de toets niet goed (C) maakten, is van 24% naar 5% gedaald.

Tijdens mijn schrijflessen heb ik enthousiaste kinderen gezien, die met veel plezier aan het werk waren, een meester, die genoot van het enthousiasme van de kinderen en een zeer betrokken intern begeleider, die zoveel mogelijk foto's probeerde te maken van al dat moois! De kinderen hebben ook aangegeven tijdens de eindmeting dat het plezier en het gemak in het schrijven omhoog is gegaan.

5.3 Aanbevelingen

Na deze conclusies wil ik in deze paragraaf aanbevelingen doen aan het lerarencollege van mijn school, ten aanzien van het gebruik van meervoudige intelligentie bij het schrijfonderwijs.

Door de genomen interventies zijn de schrijfresultaten enorm verbeterd! De gegeven schrijflessen volgens de theorie van meervoudige intelligentie en mijn bevindingen hierover ga ik presenteren in de pedagogische vergadering van het lerarencollege van de school.

Ik wil laten zien dat door het doen van dit onderzoek, voor mij is gebleken dat de theorie van de meervoudige intelligentie goed toepasbaar is in het vrijeschool onderwijs. Beide vormen van lesgeven spreken de kinderen op een brede manier in hun ontwikkeling aan en geven de kinderen de gelegenheid zich zo op hun eigen wijze te ontwikkelen.

In bijlage 1 staan de ideeën waarop ik mijn lessen heb ontworpen. Aangezien elke leerkracht op de vrijeschool veel van zijn eigen lessen ontwerpt, verwacht ik niet dat het werken met de theorie van de meervoudige intelligentie problemen zal opleveren. Integendeel; het lijkt mij een uitdaging om met deze blik je lessen te vernieuwen! Mijn aanbeveling is dat mijn bevindingen door de intern begeleider meegenomen worden en verwerkt worden in het beleidsplan over het schrijfonderwijs op onze school.

Indien gewenst, wil ik mijn verkregen kennis door het doen van dit onderzoek graag hiervoor inzetten!

Hoofdstuk 6

Evaluatie onderzoek

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk evalueer ik het onderzoek, vertel ik hoe het is gegaan en wat ik er van geleerd heb. Ook beschrijf ik hoe ik het als persoon heb ervaren.

6.2 Beginsituatie

De start van mijn onderzoek was niet gemakkelijk. Ik dacht dat ik al een aardig eindje op weg was, toen ik dankzij mijn begeleidster Myriam Verwiel, er achter kwam, dat ik niet op de goede weg zat. Het eerder gekozen onderwerp was niet geschikt voor onderzoek. Myriam adviseerde mij te zoeken naar een onderwerp waar mijn hart lag. Dat was voor mij een waardevol advies. Mijn hart ligt duidelijk bij het jonge kind, mijn voorkeur bij groep drie.

Graag wilde ik iets onderzoeken, waar ik nog niet veel van af wist en wat niet voor de hand liggend was. Toen ik bij ons op school weer over het onderwerp meervoudige intelligentie hoorde, omdat het lerarencollege naar een studiemiddag hierover was geweest, was mijn interesse gewekt. De leerkracht van groep drie bood mij zijn groep als onderzoeksgroep aan en zo was het idee geboren! Met behulp van mijn critical friends vond ik mijn weg weer terug, maar het voelde of ik bezig was met een “inhaal race”; de trein was al vertrokken en ik rende er achteraan. Door het bestuderen van de theorie van meervoudige intelligentie kreeg ik steeds meer het idee, dat dit zeker bij het vrijeschool onderwijs zou passen. “Veelzijdigheid” is denk ik een term die bij beiden past; door de veelzijdigheid spreek je het kind in alle gebieden, in al zijn intelligenties aan. Het gaat er niet alleen om “of” je knap bent, maar “hoe” je knap bent!

6.3 Het proces van verandering

Het was voor mij ook een enorme opluchting toen ik dan eindelijk half januari aan het daadwerkelijke onderzoek kon beginnen. Nu kon ik de theorie van de meervoudige intelligentie in de praktijk gaan brengen! Inmiddels had ik duidelijk draagvlak gecreëerd bij de intern begeleider en samen met haar heb ik gezocht naar de invulling en uitvoering van mijn schrijflessen op een manier die bij de vrijeschool past. Deze samenwerking verliep bijzonder goed. Zeer enthousiast was zij toen zij tijdens mijn lessen in de groep kwam om te observeren. Ook de kinderen waren tijdens en na de lessen zeer enthousiast! Van ouders hoorde ik dat mijn lessen thuis nog eens dunnetjes over gedaan werden. Het eindresultaat was ook duidelijk; de kinderen waren vooruit gegaan in hun schrijfontwikkeling, de leerkracht was vooral door het enthousiasme van de kinderen enthousiast geworden en de manier van werken die ik heb laten zien, sloot inderdaad aan bij het vrijeschool onderwijs. Wat hem ook heeft geraakt, is het idee om je inspiratie uit de vormenwereld van de natuur te halen; vormen van ijskristallen, de vorm van de rand van een blad of de golven van de zee...

Als ik terug kijk op mijn POP die ik eind vorig jaar schreef, had ik mij drie doelen gesteld: competent worden in mijn eigen professionele ontwikkeling, in de samenwerking met collega's en in het werken met de kinderen. Door het doen van dit onderzoek heb ik me op alle drie de gebieden kunnen ontwikkelen. Door het bestuderen van de theorie over meervoudige intelligentie en over het schrijfonderwijs, en in het bijzonder op de vrijeschool, voel ik mij een stuk competent: mijn kennis over beide onderwerpen is gestegen.

Door het doen van dit onderzoek heb ik mijzelf weer kunnen bekwamen in het werken met kinderen van groep drie en voor mij de bevestiging gekregen dat hier inderdaad mijn hart ligt! Het enthousiasme, de openheid en de onbevangenheid van deze kinderen past bij mij en de manier waarop ik met ze wil werken. Vanuit eerbied voor de natuur en door middel van het beeld, wil ik ze aan de hand nemen "om de wereld te leren kennen".

Mijn derde doel was, competent worden in de samenwerking met collega's. Toen ik mijzelf dit doel stelde, was ik nog werkzaam als dreumesjuf bij een peuterstichting, die gehuisvest is in mijn school. Op dat moment voelde ik mij niet gezien in mijn

kwaliteiten, en niet op mijn plaats. Terwijl ik toch eerder op deze school acht jaar lang met plezier had gewerkt als leerkracht...Ik voelde me net “Het lelijke jonge eendje”.

De oude eend met de lap om zijn poot zei: ‘Moedereend heeft knappe kinderen, alleen dat ene eendje is niet zo goed gelukt.’ Moedereend zei: ‘Maar hij kan prachtig zwemmen, zelfs wel beter dan de andere eendjes en hij is goed van aard. Hij heeft te lang in het ei gelegen, daar komt het door.’ (uit:” Het lelijke jonge eendje” Hans Christian Andersen)

Het eerste half jaar van het onderzoek voelde alsof ik een berg aan het beklimmen was. Het was zwaar, ik was vaak de weg kwijt, gleed uit en bezeerde me aan scherpe rotsen. Gelukkig brak aan het begin van het tweede half jaar de zon door en kwam de top in zicht! Bovenop de top had ik een prachtig uitzicht over het dal wat voor me lag en ik zag mijn einddoel: een stadje dat schitterde in het zonlicht. Dat stadje was voor mij het beeld van het werkelijke praktijkdeel van mijn onderzoek; het geven van de schrijflessen volgens de theorie van de meervoudige intelligentie. Dat ging goed; een enthousiaste groep en leerkracht en een “wild” enthousiaste intern begeleidster. Het creëren van draagvlak was gelukt! Met vooruitgang als zichtbaar resultaat.

6.4 De eindsituatie

Ondertussen ontstond er een vacature op school, voor de “Voorjaarsklas”. Deze groep zou bestaan uit de oudste kleuters van groep twee, aangezien onze drie kleuterklassen overvol zaten. Na de zomervakantie zou deze groep “gewoon”groep drie worden, naast de andere groep drie. Samen met mijn collega Maartje heb ik gesolliciteerd en om een lang verhaal kort te maken; we zijn aangenomen!

Ik weet zeker dat ik door het doen van dit onderzoek competentier ben geworden en dat dit gezien is in de school. Ik heb mijn kwaliteiten weer laten zien en ben daardoor duidelijk zichtbaar geworden!

“De jonge zwaan voelde zich echt blij na alle ellende en tegenspoed die hij had doorstaan. Des te meer waardeerde hij nu zijn geluk. De grote zwanen zwommen om hem heen en streelden hem met hun snavel. In de tuin kwamen een paar kleine kinderen aanlopen. Ze wierpen brood en graankorrels in het water en de kleinste riep: “Daar is een nieuwe!” De andere kinderen juichten mee: “Ja, er is een nieuwe gekomen!” Ze klaptten in hun handen en dansten in het rond. Ze gingen vader en moeder halen en er werd brood in het water geworpen. Allemaal zeiden ze: “De nieuwe is de mooiste, zo jong en prachtig!” Hij werd er verlegen van. Hij was zo gelukkig en helemaal niet trots, want een goed hart wordt nooit trots. Hij dacht eraan hoe hij geplaagd en bespot en weggejaagd was. Maar nu hoorde hij ze allemaal zeggen dat hij de mooiste van alle zwanen was. De seringen bogen zich met hun takken in het water naar hem toe en de zon scheen zo warm. Hij dacht bij zichzelf: Of je in een eendenhof geboren bent doet er niets toe, als je maar in een zwanenei hebt gelegen. Toen ruisten zijn veren en zijn slanke hals rekte zich uit, en met zijn hart jubelde hij: “Van zoveel geluk heb ik niet kunnen dromen toen ik nog het lelijke jonge eendje was.” (uit: “Het lelijke jonge eendje” Hans Christian Andersen)

Dankwoord

Allereerst wil ik mijn “kritische vriendinnen” Eliza, Suzanne en Yvonne heel hartelijk bedanken voor hun steun en adviezen, niet alleen tijdens dit onderzoek, maar ook tijdens de rest van mijn studie!

Ook mijn begeleidster Myriam Verwiel wil ik bedanken voor haar duidelijke en bruikbare adviezen. Haar vraag: “Waar ligt jouw hart?” was de kiem voor dit onderzoek!

Groep drie en hun leerkracht dank ik hartelijk; zonder jullie had ik dit onderzoek niet kunnen doen! De intern begeleidster dank ik voor haar adviezen en voor onze bijzondere samenwerking.

Hedy dank ik voor het samen rijden naar Rotterdam en alle gesprekken die wij in de auto hebben gehad! Narda wil ik bedanken voor het lezen van dit stuk en haar adviezen aan mij.

Willemijn bedankt voor de vele keren dat je kwam oppassen. Mede dankzij jouw aanwezigheid heb ik geleerd om mijn meisjes op dinsdag “los te laten” en dat lukte me steeds beter!

Duizendmaal dank gaat uit naar Martijn, Emma en Kathelijne, die elk op hun eigen wijze mij thuis hebben gesteund tijdens dit onderzoek!

Rosemarie Kamerbeek

Gouda, mei 2011

Literatuurlijst:

Asscherman, A. , Geljon, H. , Koole, C. , Liere van, J., Lobbezoo, T. & Zuidwegt, E. ,(2007). *Meervoudig intelligent het jaar rond; MI activiteiten voor kinderen van 4 t/m 8 jaar*. Vlissingen: Uitgeverij Bazalt.

Baauw- van Vledder, A. , Dijk van, E. (2009). *Schrijven met zorg Praktische didactiek van handschriftontwikkeling*. Baarn: H Buitgevers.

Cuvelier, F. (2008). *De stad van Axen. Gids bij menselijke relaties*. Uitgeverij Klement.

Doren, A. Van, Meurs, P. Wijnberg, A. (2009) "*Schrijven is een spoor van een beweging*" Uitgeverij Stichting Publicaties Vereniging van vrijescholen.

Engen, A. van, (1993). *Schrijven...als oefenvak*. Vries Uitgeverij van Engen.

Gardner, H. (2006). *Soorten intelligentie: meervoudige intelligenties voor de 21ste eeuw*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. (6e druk) Garant, Antwerpen-Apeldoorn.

Kallenberg, A. J. , Koster, B. , Onstenk, J. & Scheepsma, W. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek: een handreiking voor leraren*. Utrecht: ThiemeMeulenhof.

Kloosterboer, P. (2010). *Voor de verandering. Over leidinggeven aan organisatie verandering*. Academic Service.

Kooijman, E. , Mierlo, M. van, Natzijl, C. (2009).

Pak je pen: Handschriftontwikkeling in de praktijk. Rosmalen: Uitgeverij Cantal bv.

Mahlberg, K. ,Sjoblom, M. (2008) *Oplossingsgericht Onderwijzen. Naar een gelukkiger school!* Antwerpen- Apeldoorn: Garant.

Steiner, R. , (1987). *Opvoedkunst. Methodisch- didactische aanwijzingen.* Zeist: Uitgeverij Vrij Geestesleven.

Zeyl, M. van, (2006) *Het lelijke jonge eendje.* Zeist: Uitgeverij Christoffor.

Internetpublicaties

De stad van Axen. Binnengehaald op 1mei via:

- <http://www.deronde stad.nl/stadaxen.htm>

Geschiedenis van de intelligentiemeting. Binnengehaald op 3 april via:

- www.teste r-i.q.nl

Meervoudige intelligentie theorie. Binnengehaald op 15 januari via:

- <http://www.iq-teste r.nl>

Meervoudige intelligentie en schrijfonderwijs M.M.(Chiel) Natzijl DRS2006-2, binnengehaald op 30 april 2011 via:

- <http://www.drs-online.nl/artikel.php?ID=272>

Dr. Spencer Kagan & Miguel Kagan; *Multiple Intelligences Structures- Opening Doors to Learning.* Binnengehaald op 2 maart 2011 via:

- http://www.kaganonline.com/freearticles/dr_spencer_kagan/ASK31.php

Taallijnen Begeleidingsdienst voor vrijescholen. Binnengehaald op 2 mei via:

- <https://www.volglijn.nl>

Artikelen:

Bijl-Venema, M. (2006). Intelligent schrijven. *Praxisbulletin* 24/4, p. 25-29

Hagen, A. van, Hendriks, A. , Schermer, D. & Versloot, S. (2010). *Schrijven op weg naar het jaar 2015*. Tijdschrift voor Remedial Teaching, 4, 20-23.

Wielinga, P. (2003). Meervoudige intelligentie: een andere manier van leren. *OBN januari*, p.6-9

- Nota heroverweging passend onderwijs (2009). Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: Sharon A.M. Dijkma.
- Brief passend onderwijs (2010) Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: Marja van Bijsterveldt-Vliegenthart.

Gebruikte zoektermen:

Meervoudige intelligentie

Schrijfonderwijs

Bijlagen

Bijlage 1

Vorbereidende schrijfflessen volgens meervoudige intelligentie

Les 1

Intrapersoonlijk:

Deze kinderen denken door bij zichzelf te rade te gaan. Zij zijn vaak vastberaden en doelgericht, hebben zelfkennis, nemen verantwoordelijkheid en zijn wat filosofisch ingesteld. (Natzijl, 2006)

Stelt zich graag op de achtergrond, leeft in een eigen wereld, houdt van dagdromen, kent zijn sterke en zwakke kanten goed, neemt scherp waar wat er gebeurt, schrijft een dagboek, heeft gevoel voor reflectie, is poëtisch...(Melancholische tendens)

Inleiding:

In de inleiding vertel ik, hoe ik op een koude winterochtend door een park wandelde en zag hoe de sloten bevroren waren. Toen ik beter keek, zag ik dat er allerlei prachtige lijnen te zien waren, alsof die nacht Koning Winter een tekening op het ijs had gemaakt. Rechte lijnen waren keurig netjes naast elkaar getekend, het leken soms ook wel waaiers in het ijs...(Poëtisch element)

Instructie:

Ik laat zien op het bord hoe deze lijnen er uit zagen en ik vraag een kind om ook zo'n vorm op het bord te maken. We maken de vorm nog in de lucht heel groot met onze arm, daarna kleiner met onze vinger op de tafel.

Voordat we kunnen schrijven maken we onze vingers ook nog goed wakker met het versje van de vosjes:

Versje van de vosjes

Een nest met vosjes is geboren,

Ze ontwaken in het ochtendgloren,

Ze rekken zich, ze strekken zich

En laten hun snuitjes zien

Het zijn er zeker tien!

Ze likken hun baardjes

En spelen met hun staartjes

En maken zij het al te dol

Dan roept moeder ze een voor een

Terug in het vossenhol!

Daarna laat ik de drie gekleurde blaadjes uitdelen.(Donkerblauw, lichtblauw en paars: "winter" kleuren) Ik heb gekozen voor kleine blaadjes zodat het overzichtelijk is en dat de kinderen genuanceerd kunnen werken. De kinderen mogen zelf kiezen met welke kleur blaadje ze beginnen, deze kinderen weten vaak zelf heel goed wat ze mooi vinden. Ik geef ze potloden in lichte kleuren, opdat het schrijfwerk goed te zien is op de gekleurde blaadjes. Ik kies voor potlood omdat je hiermee genuanceerder kunt werken dan met krijt. Deze potloden deel ik zelf uit, terwijl de kinderen hun ogen dicht hebben, dit vanwege het praktische feit, dat ik niet genoeg van de zelfde kleur kon vinden. Idealiter zou zijn dat ze zelf hun kleur zouden mogen kiezen! In aansluiting bij deze intelligentie gaat het in deze les niet zo zeer om de oefening, maar meer om het mooie resultaat van het kind zelf!

Voor tussendoor eventueel nog het volgende versje voor de zithouding:

Wie weet hoe je schrijven moet,

Die gaat zitten recht en goed.

Stoel aanschuiven hoort erbij,

Muisje stil zo schuiven wij.

Allebei je voeten op de grond,

Hoofd rechtop dat is gezond!

Als afsluiting van deze les laat ik nog een aantal tekeningen zien en vraag de kinderen zelf, om te zeggen welk stuk er heel mooi gelukt is, waar zijn de lijnen heel mooi recht...

De kinderen waren erg betrokken en kwamen zelf ook met voorbeelden aan van ijsvormen, bijv. op de ramen thuis of op de ruiten van de auto. Het jongetje wat ik bij deze les in gedachten had, zat stilletjes te werken en maakte een hele mooie ijsvorm.

Aan het einde van de les zat hij dromerig voor zich uit te staren. Toen hij in de gaten had, dat ik naar hem keek, kreeg ik een heel klein knipoogje van hem! De klas is ongeveer drie kwartier intensief aan het werk geweest!

Doel van de les:

Door gebruik te maken van een sfeerbeschrijving, verschillende kleuren papier in een klein formaat en door rechte en nauwkeurige lijnen te maken, probeer ik hiermee de intrapersonlijke intelligentie aan te spreken.

Ideeën voor deze les in de andere seizoenen:

Winter: de evenwijdige lijnen in de veer van zwarte piet, de evenwijdige lijnen in een dennentak, de vormen van een ijskristal en het lijnenspel op het ijs.

Lente: het lijnenspel van grassen, het pluisje van een paardenbloem.

Zomer: de herhaling van een golvend patroon, de zee, golfpatronen op het strand.
Granen, een korenaar tekenen,

Herfst: de lijnen in een spinnenweb, de vormen van de nerven in herfstbladeren.

Afbeelding 1: Intrapersoonlijke intelligentie

Logisch-mathematisch:

Deze kinderen denken in systemen, redeneren altijd en analyseren graag. Zij houden van rekenen, geschiedenisfeiten (jaartallen, b.v.), maar ook van redeneren, puzzelen, experimenteren, constructiemateriaal, enz. (Natzijl,2006)

Deze kinderen ordenen graag informatie, spelen graag met cijfers, overwegen bij het oplossen van problemen, redeneren logisch, denken kritisch. Houden van verbanden, structuren, ordenen, categoriseren.

Inleiding:

Ik vertel de kinderen, dat ik weet hoe goed ze al kunnen rekenen, want dat heb ik ook gezien. Maar nu gaan we toch iets bijzonders doen, we gaan een “ reken vorm tekening” maken!

Instructie:

De kinderen krijgen een wit vierkant tekenpapier. We vouwen het papier een keer dubbel; de rechterkant op de linkerkant en vouwen het weer open. Dan vouwen de onderkant naar boven, op de bovenkant. Als het goed is heb je nu twee vouwen die samen een kruis vormen. Daar waar de vouw de bovenkant van het papier raakt zet je met geel potlood een klein stipje. Dit doe je ook aan de rechterkant van het blad waar de vouw de rechterkant raakt. Aan de onderkant en aan de linkerkant doe je hetzelfde. Nu trek je met je potlood van de stip boven in het midden van je papier een rechte lijn, naar de stip aan de rechterzijkant van het papier. Daarna trek je een lijn van de stip aan de rechterkant van het papier, naar de stip aan de onderkant van het papier. Daarna ga van de stip onderin naar de stip aan de linkerkant en je eindigt met een rechte lijn naar het beginpunt aan de bovenkant. Als het goed is heb je nu een vierkant die op zijn kant staat! Nu zoeken we weer van elke lijn het midden en zetten daar een stipje. Als je deze stippen weer met elkaar verbindt, krijg je weer een vierkant, alleen nu kleiner. Door steeds precies het midden te zoeken en de lijnen te verbinden krijg je steeds een kleiner vierkant.

Doel:

Het gaat er in deze les om dat er precies en netjes gewerkt wordt. De plaats op het papier moet precies zijn en er moeten rechte lijnen getrokken worden. Waar is het midden? Het herkennen en ontdekken van patronen in cijfers en letters en figuren en hiermee de logisch- mathematische intelligentie aan te spreken.

Ideeën voor deze les;

Andere geometrische vormen gebruiken als de cirkel en de driehoek. Of randen laten tekenen met verschillende geometrische vormen als de driehoek, of “kantelen”, met als opdracht dat het er steeds *evenveel* moeten zijn of *vijf* van ieder.

Afbeelding 2: De logisch- mathematische intelligentie

Les 3

Lichamelijk-kinesthetisch:

Deze kinderen denken in bewegingen, door te voelen. Ze houden van gymnastiek, bewegen, knutselen en expressielessen. (Natzijl,2006)

Deze kinderen reageren meestal met trefzekere bewegingen, hebben een sterk gevoel voor het gebruik van het eigen lichaam, hebben een goede fijne motoriek. Sleutelen of knutselen graag, leren gemakkelijk iets door te doen of te spelen. Ze vinden het leuk om letters met hun lichaam uit te beelden. In het periodeonderwijs op de vrijeschool is het bewegingsonderdeel van de ochtend bij deze kinderen favoriet!

Inleiding:

De afgelopen dagen waaide het hard. De takken van de bomen zwiepten heen en weer en het water in de sloten kabbelde en klotste tegen de kant op. Als je bij de plassen was, zag je dat de wind echt golven op het water maakte. Als het hard waaide waren de golven hoog en als het weer wat minder waaide werd het water kalmer en als het windstil was, dan waren er geen golven meer op het water te zien. Dadelijk in de zaal ga ik vragen of een kind de vorm van de golven wil lopen en ik zal vertellen of de wind hard blaast. Hoe harder de wind blaast, des te hoger worden de golven. Uiteindelijk gaat de wind weer liggen en wordt het water weer rustig.

Instructie:

We gaan met de klas naar de zaal. A. mag voorop en ik vraag hem de “golven” te lopen en alle kinderen lopen achter hem aan. Nu gaat het heel hard waaien en de golven worden woester en hoger! Dan gaat de wind liggen en worden de golfjes klein en kabbelend. Dan wordt het windstil en het water wordt helemaal vlak. Uiteindelijk maken we een kring en staan we stil. We maken een binnenkring en een buitenkring en de kinderen in de buitenkring krijgen van mij een lint van crêpe papier. De kinderen met een lint vraag ik kleine rondjes met hun arm te draaien die steeds

groter worden. De binnenkring vraag ik goed te kijken welke vorm ze zien. Wie weet het? Wisselen van plaats, de kinderen van de binnenkring krijgen nu de linten en mogen nu ook rondjes draaien. Linten haal ik op.

Vier kinderen in de kring, gaan staan in de vorm van een vierkant. De kinderen krijgen ieder een nummer, een, twee, drie en vier. Als eerste loopt nummer een naar nummer twee in een mooie rechte lijn. Dan loopt twee in een rechte lijn naar drie. Drie loopt in een rechte lijn naar de plaats van vier en vier loopt naar de plaats van een. Dit oefenen we nog een keer. Als ik klap, loopt iedereen naar de volgende plaats, tegelijkertijd. We lopen alle “weggetjes” totdat we weer op onze eigen plaats terug zijn. Dit zelfde doen we ook met drie kinderen. De kinderen die kijken onthouden goed de vorm.

We gaan terug naar de klas. In de klas deel ik de zandtafeltjes uit. Ik vraag wie de eerste vorm nog weet, die we in de zaal gelopen hebben. Laat maar zien voor de klas, schrijf hem maar in de lucht met je vinger. Iedereen laat de vorm in de lucht zien. Nu schrijven we hem met onze voet op de grond! Nu met onze neus in de lucht en als laatste met onze vinger echt in het zand.

Wie weet nog de vorm die we met de linten gemaakt hebben?

Weer schrijven we met vingers en voeten en neuzen de vorm in de lucht en als laatste in het zand.

Als afsluiting vraag ik alle kinderen om de tafels in de kring te gaan staan en te kijken bij wie de vorm heel groot is en bij wie de vorm juist klein is, of waar de vorm “dun” is of juist “dik”.

Doel van de les:

Doormiddel van een verhaal en het zichtbaar maken van een beweging op verschillende manieren, de lichamelijke- kinesthetische intelligentie aanspreken.

Ideeën voor deze les in de andere seizoenen:

Zomer: Buiten in het zand, vormen lopen en tekenen met krijt op het plein. Letters met je lichaam maken.

Afbeelding 3: De lichamelijk-kinesthetische intelligentie

Les 4

Muzikaal-ritmisch:

Deze kinderen denken in muziek, ritmes, in maat en patronen. Zij houden van zingen, zijn maat- en ritmegevoelig. (Natziyl, 2006)

Deze kinderen pikken snel melodietjes op, zij genieten van muziek en bespelen vaak ook een instrument. Ze gebruiken vaak ezelsbruggetjes en rijmpjes om iets te onthouden. Ze denken in ritmes en patronen. Ook kunnen zij boeiend vertellen. Ze leren auditief het beste. Ze kunnen genieten van reciteren en bijv. de tafels uit het hoofd leren.

Inleiding: Ik kom binnen met een mand waarin een aantal muziek instrumenten liggen. Doen jullie je ogen maar dicht en luister maar. Ik laat een paar instrumenten horen.

Instructie: Wie kan dat wat ik net liet horen, ook laten klinken? Kind voor de klas, klapt het na. Misschien heb jij zelf ook wel een liedje wat wij kunnen na klappen. Kind klapt voor, wij klappen het na.

Je zou dit liedje ook kunnen schrijven, kijk maar. Ik doe het voor op het bord. Daarna schrijf ik een ander liedje. Wie zou dit kunnen klappen? Nu ga ik een liedje laten horen met bijv. de trommel en dan vraag ik wie dit liedje op het bord zou kunnen schrijven. We klappen allemaal nog eens het liedje en dan gaan we aan het werk op ons papier. *Eerst nog even het versje voor de schrijfhouding en de vosjes om onze vingers wakker te maken.* Doe het zo netjes en mooi mogelijk. Als je klaar bent leg je je potlood neer. Wie weet er nog een andere manier om dit liedje op te schrijven?

v v __ v v __ v v __ v v __ v v __

_____ v v _____ v v

v _____ v _____ v _____ v

Als afsluiting mogen ze zelf een mooie ritmische vorm onder de andere vormen tekenen.

Doel van de les:

Door gebruik te maken van muzikale en ritmische elementen en deze visueel te maken in een schrijfoefening, de muzikaal – ritmische intelligentie aan te spreken.

Afbeelding 4: De muzikale intelligentie

Les 5:

Naturalistisch:

Deze leerlingen denken in samenhangen, vooral met de omgeving. Ze hebben een ontdekkende, observerende houding, mogen graag vergelijken en kunnen zaken goed onthullen en de betekenis verklaren. (Natzijl, 2006)

Deze kinderen zijn gefascineerd door alles wat groeit en bloeit, ze herkennen snel kenmerken van plant en dier. Ze observeren en verklaren graag veranderingen in de natuur en ze leren gemakkelijk door waarnemingen buiten. Ze kunnen goed verzamelen en ordenen. Deze kinderen zijn erg gericht op het waarnemen van de natuur doormiddel van de zintuigen: ruiken, horen, tasten.

Inleiding:

Liedje over de mol. Hierna vertel ik over een ervaring die ik als kind had met een molletje!

Ik was op vakantie met mijn ouders in Duitsland. In Duitsland heb je veel uitgestrekte bossen, bijna wouden, waar je urenlang kunt wandelen...Ik wandelde daar als klein meisje met mijn ouders. Eigenlijk wandelde ik niet, ik rende steeds voor mijn ouders uit, want ik wilde alles als eerste zien. Het bankje, waar we op konden zitten, een haasje of een eekhoorn die het pad zou kruisen, of een mooie paddenstoel of een bijzondere boom....Aan de zijkant van het pad was een heuvel, waar je mooi uitzicht had, dus rende ik de heuvel op en ik ging zitten bovenop de heuvel. En daar gebeurde het!Terwijl ik daar zo zat, hoorde ik opeens naast me wat ritselen tussen de blaadjes, enkele bruine beukenblaadjes werden opzij geschoven en daar stak een heel klein molletje zijn kopje omhoog....Ik wist niet wat ik zag! Heel stilletjes bleef ik zitten en ik keek naar dat prachtige glanzende zwarte velletje, wat er zo fluweelzacht uitzag...Heel voorzichtig strekte ik mijn hand uit en met een vinger, m'n wijsvinger aaide ik heel voorzichtig over dat zachte velletje. Daar schrok het molletje van en meteen dook hij weer onder de grond! Maar ik had een molletje geaaid en dat zou ik mijn leven lang niet meer vergeten!

Instructie:

Vragen aan de kinderen wat zij weten over de mol en vooral over de gangen die hij graaft, want deze gaan we zo tekenen.

Eerst maken we grote mollengangen met onze hand in de lucht, daarna met onze voet op de grond, met onze neus in de lucht en als laatste met onze vinger op onze tafel.

Maar voor dat we aan het werk gaan, maken we nog eerst even *de vosjes* wakker, weten jullie het nog? Misschien kunnen we het versje ook wel met *molletjes* maken...

Versje van de molletjes

Een nest met molletjes is geboren,

Ze ontwaken in het ochtendgloren,

Ze rekken zich, ze strekken zich

En laten hun snuitjes zien

Het zijn er zeker tien!

Ze likken hun baardjes

En spelen met hun staartjes

En maken zij het al te dol

Dan roept moeder ze een voor een

Terug in het mollenhol!

Natuurlijk letten we er ook goed op, hoe we zitten:

Wie weet hoe je schrijven moet,

Die gaat zitten recht en goed.

Stoel aanschuiven hoort erbij,

Muisje stil zo schuiven wij.

Allebei je voeten op de grond,

Hoofd rechtop dat is gezond!

Ik doe voor op het bord, dat ongeveer 2/3 van het papier onder de grond is en de rest erboven. We gaan nu de gangen tekenen die het molletje heeft gemaakt. Dus we tekenen een dubbele lijn. Soms komt het molletje boven de grond en dan graaft hij weer verder...Wie kan er nog een mollengang tekenen? Later mogen de kinderen de grond nog verder inkleuren en mag ook de mol getekend worden, boven of onder de grond. Of je schrijft met je mooiste letters: MOL!

Doel van de les:

Door het beeld van het molletje en het maken van zijn gangen (door middel van een dubbele lijn) wordt de naturalistische intelligentie aangesproken.

Ideeën voor deze les in de andere seizoenen:

Bijen tekening met de vormen die de bijen vliegen in de lucht, de bijendans. Alle vormen van de schatten van de zee...Bladvormen in de herfst; de buitenrand van bladeren. Het zilveren slijmspoor van de slak door de tuin. Vormen schilderen...

Les 6

Verbaal-linguistisch:

Deze kinderen denken vooral in woorden en begrippen. Ze houden van lezen, schrijven, praten, luisteren, van grappen en grollen, van verhaaltjes en gedichtjes schrijven. (Natzijl, 2006)

Denkt in woorden, formuleert gemakkelijk, kan gemakkelijk ideeën onder woorden brengen, leest snel en met inzicht, kan goed argumenteren. Deze kinderen houden van taal, lezen, luisteren, schrijven, spreken, kringgesprekken, discussies en spreekbeurten. Ze houden van verhalen schrijven en ze kunnen goed kernwoorden weergeven of de “mooie” woorden uit een verhaal.

Bij het voorbereidend schrijven/ vormtekenen kun je denken aan verbale ondersteuning van de vorm: bijv. “schuin omhoog en recht naar beneden”. Of het versje bij de schrijfhouding:

Wie weet hoe je schrijven moet,

Die gaat zitten recht en goed.

Stoel aanschuiven hoort erbij,

Muisje stil zo schuiven wij.

Allebei je voeten op de grond,

Hoofd rechtop dat is gezond!

Inleiding:

Allereerst beginnen met onze vingers wakker te maken met het versje van de vosjes en de molletjes:

Versje van de molletjes

Een nest met molletjes is geboren,

Ze ontwaken in het ochtendgloren,

Ze rekken zich, ze strekken zich

En laten hun snuitjes zien

Het zijn er zeker tien!

Ze likken hun baardjes

En spelen met hun staartjes

En maken zij het al te dol

Dan roept moeder ze een voor een

Terug in het mollenhol!

Vandaag heb een vorm hier op mijn papier getekend, maar dat is een geheime vorm....en de vorm heeft te maken met een koning...Ik vraag of E. naar voren wil komen, goed wil kijken en of zij dan in woorden kan vertellen wat ik heb getekend, maar je mag alleen zeggen of de vorm omhoog gaat of naar beneden, naar links of naar rechts.(naar de deur of naar het raam is beter, niet iedereen weet nog wat links en rechts is) Drie kinderen die het denken te weten mogen de vorm op het bord voor doen en ik kijk of het goed is samen met E. Dan zeg ik het versje bij de vorm en als laatste mag E. hem op het bord voordoet. Met onze vingers in de lucht, zeggen wij het versje erbij:

“De kantelen op het kasteel van koning Karel”. (Verbale ondersteuning)

Instructie: De kinderen oefenen eerst de vorm op een langwerpig papier, een aantal rijen kantelen onder elkaar. Let op dat ze recht lopen en even groot blijven.

En voordat we beginnen eerst nog het versje: “Wie weet hoe je schrijven moet.”

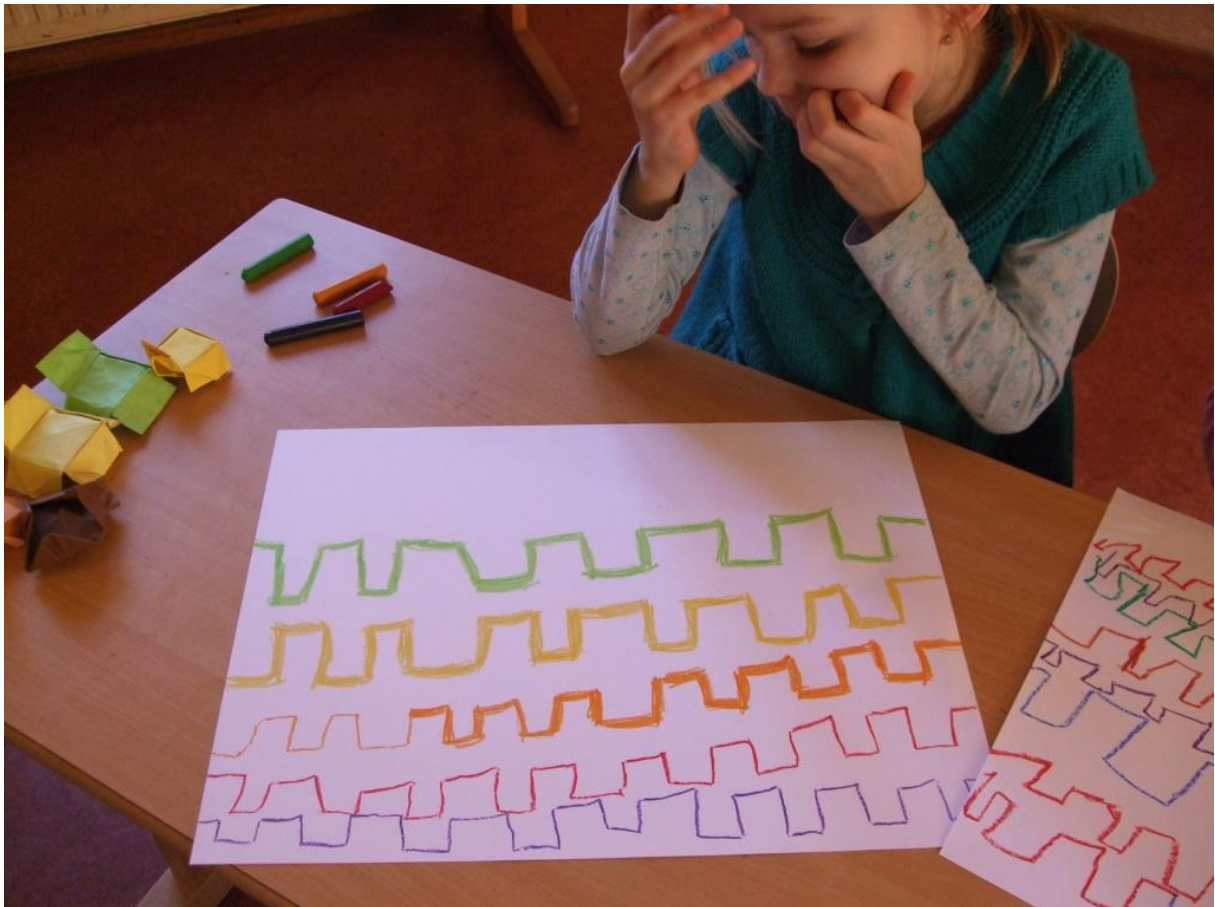
Als er nog tijd is, vertellen over Koning Karel die een zegelring had met zijn initialen erop. Vertellen wat initialen zijn. Op een rond blaadje de initialen van Koning Karel schrijven met een rand van kantelen erom heen. Daarna met je eigen initialen...

Doel van de les:

Door de verbale ondersteuning van de schrijfvorm wordt de verbaal – linguïstische intelligentie aangesproken.

Ideeën voor deze les in de andere seizoenen:

De vorm die de *Sissende Sluipende Slang* maakte in het *Schelpenzand*.

Afbeelding 5: De verbale intelligentie

Les 7

Visueel-ruimtelijk:

Deze kinderen denken in beelden en voorstellingen. Ze houden van tekenen, knutselen, beeldend bezig zijn, ontwerpen, schetsen, fantaseren en dingen voor zich zien. (Natzijl, 2006)

Deze kinderen nemen de wereld waar via ruimte en kleuren. Zij hebben een goed gevoel voor kleurnuances, tekenen vaak figuurtje of maken krabbels, experimenteren met schetsen of ontwerpen, kunnen zich snel oriënteren in gebouwen of wijken. Zij kunnen de dingen goed voor zich zien.

Deze kinderen houden van een kunstzinnige verwerking van de lesstof: tekenen, schilderen, een collage maken, boetseren.

Op de vrijeschool worden in de eerste klas een aantal letters uit (sprookjes) beelden gehaald. Het beeld wordt steeds magerder totdat er alleen een letter overblijft. De K is bijvoorbeeld de koningsletter. De koning staat met een been naar voren en hij heeft zijn hand met zwaard geheven.

Inleiding:

Ik vertel aan de kinderen een verhaal over de dikke rode kater Quirinus, die meestal heerlijk ligt te soezen in het zonnetje, maar af en toe ook wel eens op muizenjacht wil gaan. Dan laat hij zich van de vensterbank “afvallen” en probeert hij een muis te vangen. Maar de muizen zijn hem veel te snel af en Quirinus springt door het gras, maar hij is steeds te laat. De muizen lachen hem uit en Quirinus schaamt zich zo, dat hij alleen nog maar zijn staart wil laten zien. Het enige wat de muizen nog te zien krijgen is zijn bolle rode rug met zijn staart, die nog een beetje eigenwijs omhoog krult...

Maar voordat we gaan beginnen met tekenen, maken we eerst nog even onze vingers wakker met ons versjes over de vosjes:

Versje van de vosjes

Een nest met vosjes is geboren,

Ze ontwaken in het ochtendgloren,

Ze rekken zich, ze strekken zich

En laten hun snuitjes zien

Het zijn er zeker tien!

Ze likken hun baardjes

En spelen met hun staartjes

En maken zij het al te dol

Dan roept moeder ze een voor een

Terug in het vossenhol!

Instructie:

Op het bord laat ik zien hoe we de tekening van Quirinus gaan maken. Allereerst maken we ons tekenpapier mooi zonnig met een geel krijt.(Hiermee bedoel ik de blokjes krijt die gemaakt zijn op basis van bijenwas en die de kinderen op de vrijeschool gebruiken om mee te tekenen.)In het midden tekenen we een grote oranje bol, dat is de rug van Quirinus die je ziet, omdat hij zich zo schaamt voor de muizen. We tekenen twee kleine oortjes en zijn staart, die speels omhoog krult. Er om heen tekenen we met groen het gras, waar Quirinus zich verstopt heeft voor de muizen.

Als we dit getekend hebben, vraag ik aan de kinderen of ze misschien kunnen raden, welke letter erin de tekening verstopt zit. Als je goed kijkt naar de vorm van Quirinus met zijn staart dan zie je de letter.....Q!

Met rood staafkrijtje maken we de vorm van de letter Q duidelijker zodat de letter goed zichtbaar wordt.

Als afsluiting vraag ik wie van de kinderen nog een woord weet met de Q.

Doel van de les:

Doormiddel van een beeld tot een lettervorm komen spreekt de visueel – ruimtelijke intelligentie aan. Op de vrijeschool gaat men er van uit dat jonge kinderen door middel van beelden de lesstof beter kunnen opnemen en begrijpen.

Ideeën voor deze les met andere letters:

De Z van zwaan, de G van de gans, de L van laars, de V van vogel, de B van beer....In het boekje “Kijk mijn letter” (Wolters-Noordhoff B.V. 2005) worden letters en klanken ook gekoppeld aan visuele beelden.

Afbeelding 6: De visueel-ruimtelijke intelligentie

Les 8

Mensknapp- Interpersoonlijk:

Deze kinderen denken door na te gaan wat de ander ervan vindt, als het ware rekening houdend met de ander. Zij geven vaak leiding in de groep, hebben veel vrienden, organiseren gemakkelijk, nemen daarin initiatief en houden rekening met de ander zonder zichzelf weg te cijferen. (Natzijl,2006)

Alle werkvormen zijn geschikt waarbij kinderen samenwerken.

Inleiding: Ik vertel aan de kinderen dat we vandaag als laatste vorm een hele bijzondere vorm gaan maken. Want als het goed is, "passen" straks al onze vormen aan elkaar!

Voor de laatste keer maken we onze vingers wakker met de vosjes:

Versje van de vosjes

Een nest met vosjes is geboren,

Ze ontwaken in het ochtendgloren,

Ze rekken zich, ze strekken zich

En laten hun snuitjes zien

Het zijn er zeker tien!

Ze likken hun baardjes

En spelen met hun staartjes

En maken zij het al te dol

Dan roept moeder ze een voor een

Terug in het vossenhol!

Instructie:

Ik laat zien hoe het tekenpapier straks doormidden gevouwen moet worden, zodat er in het midden een vouw ontstaat. Aan beide korte kanten van het papier zetten we met rood potlood een stip, dit wordt het begin en eindpunt van de vorm (van de schrijfvorm). Nu gaan we een lijn tekenen tussen deze twee stippen en die lijn mag alle kanten op bewegen, als hij maar weer bij het eindpunt, de rode stip, uitkomt.

En wie weet er nog hoe je schrijven moet, die gaat zitten recht en goed.....

Dan vouwen we de bovenste helft naar beneden, de bovenkant van het blad komt nu precies op de vouwlijn die je net gemaakt hebt. Op de bovenste vouwlijn zetten we op de korte kant van het papier twee stippen met blauw. Tussen deze twee blauwe stippen maken we een lijn, die een keer ergens de rode lijn kruist. Uiteindelijk komt hij weer bij de blauwe eindstip uit. Nu vouwen we de onderste helft van het papier naar boven en zo ontstaat een derde vouwlijn en op de korte kanten zetten we nu met geel twee stippen. Tussen deze twee stippen komt weer een lijn, maar deze lijn mag nergens de andere lijnen kruisen. Nu gaan we kijken of we in de klas (of op de gang of in de grote zaal), alle tekeningen aan elkaar kunnen leggen, als het goed is, zou dit moeten kunnen... Maar kijk zelf ook welke tekeningen goed bij elkaar passen, of de lijnen mooi doorlopen!

Doel van de les:

Door te kijken of jouw schrijfpatroon aan die van een ander past, wordt de interpersoonlijke intelligentie aangesproken.

Ideeën voor deze les in de andere seizoenen:

Winter: Hoekige lijnen, een soort ijsbergen.

Lente: Het fladderende patroon van drie vlinders.....

Zomer: Golf bewegingen...

Herfst: De beweging van dwarrelende blaadjes...

Feest: Aan de lijnen worden feestelijke vlaggetjes getekend....

Afbeelding 7: De interpersoonlijke intelligentie

Bijlage 2

Reflectie op de schrijflessen volgens meervoudige intelligentie:

Les 1:

Intrapersoonlijk

Ik begon met het vertellen van het verhaal wat ik vond passen bij deze les. Door de woorden en de sfeerbeschrijving waren alle kinderen direct aan het luisteren. Na mijn verhaal kwamen er enkele verhalen van de kinderen, die ook wel eens van deze ijsfiguren gezien hadden; op de autoruit of aan de binnen kant van een raam.

Het versje van de vosjes kennen ze nog niet en ook dit versje doen ze enthousiast mee. Dat ze mogen werken op gekleurde blaadjes en dan ook nog eens met een heel bijzonder potlood...De jongen die ik bij deze intelligentie vond passen, werkte rustig en nauwkeurig, hoewel zijn benen steeds in beweging waren. Hij was erg betrokken bij de les en laat aan het einde vol trots zijn resultaat zien!

Les 2:

Logisch - mathematisch

Deze les heeft een heel ander karakter. Er moet heel precies gemeten en gewerkt worden om de vorm netjes op papier te krijgen. Ook hier is het belangrijk dat je rechte lijnen tekent, maar ook moet er steeds het midden gevonden worden. Ik merk dat veel kinderen dit moeilijk vinden. De jongen die ik bij deze intelligentie had gekozen werkt hard en stil door en heeft uiteindelijk een heel mooie tekening gemaakt. Normaliter is deze jongen een gezellige druktemaker, maar tijdens deze les heb ik hem niet gehoord!

Les 3:

Lichamelijk - kinesthetisch

In de klas begin ik weer met het verhaal. In het verhaal zit al veel "beweging" van de wind en het water. Daarna vertel ik dat we naar de zaal gaan en dat we daar de golven van het water gaan "spelen". De jongen die ik bij deze intelligentie heb uitgekozen, vraag ik of hij voorop wil gaan in de zaal en als de golven van het water

wil bewegen. De rest van de klas moet hem volgen. Helemaal in zijn element rent hij door de zaal met de klas als een slang achter zich aan. Hij heeft aan een enkel teken van mij genoeg om rustige golfbewegingen te gaan maken en om uiteindelijk stil te staan in een kring. In de kring deel ik de linten van wit crêpepapier uit. We maken een binnenkring en een buitenkring om naar elkaar te kunnen kijken tijdens het draaien en zwaaien met de linten. Dit werkt niet goed, de kinderen hebben te weinig ruimte. Ik laat vijf kinderen naar voren komen en op een rij staan, terwijl de andere kinderen gaan zitten en naar deze kinderen kijken. Als alle kinderen gezien zijn, zoeken ze een eigen plekje op in zaal waar ze zelf de mooiste vormen mogen maken. Alle kinderen zijn druk aan het uitproberen en laten aan elkaar hun mooiste vormen zien!

Echt alle kinderen waren enthousiast bezig, enkele met rode hoofden van de inspanning. Vooral de meisjes waren meer met het dansachtige bezig, terwijl je bij veel jongens zag dat het meer om de snelheid ging waarmee ze aan het draaien waren. Als laatste hebben de kinderen nog een keer de golven gelopen en ondertussen probeerden ze ook nog te draaien en te zwaaien. Dat was wel moeilijk, maar een feest om te zien!

Terug gekomen in de klas hebben de kinderen in zandtafeltjes (dienbladen gevuld met vogelzand) hun mooiste vorm getekend. Alle bewegingen uit de zaal “verstilden” in het zand...We hebben alle tafels aan de kant geschoven, terwijl meester op zijn gitaar een melodie speelde, waardoor dit heel rustig en voorzichtig ging. Alle zandtafeltjes lagen nu in een kring op de grond en de kinderen zaten achter hun “kunstwerkje”. Een voor een hebben ze aan elkaar verteld wat het mooiste gelukt was in het zand. Bij veel kinderen zag je de spiraalvorm en de golfbewegingen terug. Wat een succes was deze les!

Les 4:

Muzikaal - ritmisch

Het begin van de les verliep zoals ik verwacht had. Het meisje dat ik bij deze les vond passen, kwam meteen met een voorbeeld liedje: *Hop, hop, hop mijn paardje*. Doordat veel kinderen dit liedje kenden, bemerkte ik dat de tekst voor de kinderen veel belangrijker was, dan het ritme, waar het mij om ging! Het meisje wat ik als sterk visueel intelligent had toegeschreven, was ook al druk paarden aan het tekenen!

En de kinderen met een logisch mathematische intelligentie waren letterlijk het ritme in getallen aan het opschrijven! Er kwam niet direct uit wat ik gedacht had wat betreft de muzikale intelligentie, maar een aantal andere intelligenties lieten zich heel duidelijk wel zien! Een wonderlijke ontdekking...Misschien zegt dit wel iets over mijn intelligentie, toch eens testen!

Les 5:

Naturalistisch

Aan het begin van de les, vertelde ik over een eigen beleving die ik als kind had gehad met een mol! Volgens mij werkt er niets beters dan een verhaal te vertellen wat echt gebeurd is...Uiteraard kwamen na mijn verhaal vele verhalen over mollen los. De meeste verhalen hadden een wat triest karakter; meestal ging het over een dode mol, aangereden of gepakt door een kat. Maar dat leek de kinderen niet zo veel te schelen en zeker het meisje niet wat ik bij deze intelligentie in gedachten had, ook zij vertelde in geuren en kleuren over een dode mol. Ik bracht alle dode mollen weer tot "leven" door te vertellen over al die gangen die ze hadden gegraven in de aarde. We maakten met onze armen en later met onze vingers allemaal gangen in de lucht. Op het papier moesten het wel echte gangen lijken, dus er moesten evenwijdige lijnen getekend worden, die alle kanten op slingerden door de aarde. Omdat het papier groot van formaat was, tekenden de meeste kinderen ook groot en duidelijk. Als de kinderen met de mollengangen klaar waren, mochten ze er nog mollen bij tekenen en uiteraard werd ik ook getekend! Hele verhalen werden verteld tijdens het tekenen van de mollen...*"kijk, hier is de huiskamer van de familie mol....en hier is de w.c.(hi, hi) en kijk; hier rennen ze allemaal achter elkaar aan!"* Heel veel plezier had

de klas en het eindresultaat was weer heel divers: tekeningen met veel, kleine gangen en met kleine molletjes erin of grote brede gangen met dikke mollen!

Les 6:

Verbaal - linguistisch

Het bijzondere aan deze les was dat ik een vorm op papier bij me had en dit was een “geheime” vorm. Het meisje wat ik bij deze intelligentie vond passen, liet ik de vorm verwoorden voor de klas en dat deed ze heel knap, want nadat zij de vorm had beschreven, liet ik drie kinderen de vorm op het bord voor doen. Leuk was om te zien, dat het meisje wat ik bij de visuele intelligentie vond passen het heel gemakkelijk op het bord tekende! Met de verbale ondersteuning erbij: *“De kantelen op het kasteel van koning Karel”* werd de vorm bij iedereen duidelijk. In het tweede deel van de les heb ik verder verteld over koning Karel, die een zegelring had met zijn initialen erin...Op een rond en gekleurd blaadje hebben de kinderen hierna op hun allermooist hun initialen geschreven en als “versiering” een rand van kantelen erom heen gemaakt.

Les 7:

Visueel - ruimtelijk

Deze les ging over de dikke rode kater Quirinus, die meestal lekker lag te soezen op de vensterbank in de zon. Zoals gebruikelijk op de vrijeschool worden de letters d.m.v. (sprookjes) beelden aangeleerd. Deze letter, de Q, was nog niet met een beeld aangeleerd. Na het verhaal hebben we met een “zonnig”geel het hele blad geel gemaakt. In het midden verscheen even later het “warme en zachte”oranje en dat werd een bol vorm; het lijf van Quirinus van de achterkant gezien! Met hetzelfde oranje werden er twee puntige oortjes op het lijf getekend en als laatste de staart van Quirinus, die boos heen en weer zwaaide. Nog wat “sappig”groen voorjaarsgras erom heen en de tekening van Quirinus was klaar! Het meisje wat ik bij de visuele

intelligentie vond passen, zag al heel snel dat er een letter in de tekening verborgen zat; de Q! Zij tekende ook een prachtige, dikke, rode kater! Met rood hebben we uiteindelijk de lettervorm duidelijk gemaakt in de tekening en zo was de Q ontstaan uit de tekening van Quirinus.

Les 8:

Interpersoonlijk

In deze les hebben de kinderen een schrijfspoor getekend met drie verschillende kleuren. Doordat de rode lijn in het midden begon en in het midden eindigde, konden deze lijnen met elkaar worden verbonden, dus de kinderen konden hun tekeningen aan elkaar leggen als een soort puzzel. Opvallend was hoe ieder kind weer op eigen wijze de opdracht uitvoerde: de een maakte een duidelijke eenvoudige vorm, de ander een meer ingewikkeld patroon. Vooral het puzzelen gaf veel plezier en interactie, de kinderen overlegden met elkaar hoe je de tekeningen het beste neer kon leggen. In vier verschillende groepen hebben de kinderen een puzzel gemaakt van hun tekeningen. Het meisje dat ik bij deze intelligentie vond passen, was erg in haar element met het “regelen” hoe de tekeningen neergelegd moesten worden.

Bijlage 3

Verslag van een les vormgegeven naar een van de acht verschillende intelligenties.

Rosemarie Kamerbeek heeft acht verschillende lessen ontworpen en mij, als intern begeleider gevraagd, een observatie te schrijven van een aantal van deze lessen. Van de lessen zijn ook foto's gemaakt.

De les: motorische intelligentie.

1. Introductie: Rosemarie vertelt de klas over de harde wind die enkele dagen daarvoor raasde. De wind die waaide en takken van de bomen deed bewegen. De wind die golven maakte, zelfs op de sloot. De storm die aan bomen trok, alles deed klepperen en klapperen. Rosemarie sloot aan bij de belevingswereld van de kinderen en er was een grote aandacht en betrokkenheid van de leerlingen. Er kwamen meerdere reacties.
2. Een leerling kreeg de rol van wind en water en mocht de andere kinderen voorgaan naar de zaal. De leerling liep de vorm van grote golven in de zaal met een staart van kinderen. Op een sein van de leerkracht stak er een grotere storm op en de leerling gaf deze opdracht vorm door te gaan rennen en golven, door woestere bewegingen. Maar ook werd het briesje en de windstilte vormgegeven, het aanzwellen en het gaan liggen van de wind. De introductie heeft sterk gewerkt en appelleert aan ieders ervaring.
3. Een aantal kinderen vallen op in hun bewegingsgemak. Zij 'sturen' met gemak, keren en wenden, 'kabbelen'en' zwellen' aan. Zij kunnen het beeld goed 'vertellen en vertalen' in beweging.
4. De kinderen krijgen dan allemaal een wit, crêpe papieren lint en de les vervolgt met variaties. De kinderen zien nu ook in de lucht welke vorm er

ontstaat door hun bewegingen. Ze rennen achter elkaar aan en golven met hun lint, draaien en maken 'draaikolken', spiralen, cirkels en lemniscaten. De pret is groot en er worden nieuwe vormen gevonden. Rosemarie komt ogen te kort om het allemaal te bewonderen. Er is tevens veel zicht om de motorische ontwikkeling van kinderen.

5. Het onderdeel in de zaal wordt afgesloten en de kinderen gaan naar de klas waar iedereen een bak met zand krijgt en de opdracht de bewegingen in het zand te gaan maken. Wat vond je een mooie vorm? Teken een spiraal, een cirkel etc. De kinderen zijn door de beweging in de zaal voldaan en ondergedompeld in de beweging. Dit wordt zichtbaar in de stille aandacht en het tekenen van de verschillende vormen. Even schudden en de volgende vorm kan ontstaan.
6. Op de grond, in een cirkel gezeten, is het einde van de les. De kinderen benoemen allemaal een element wat zij mooi vinden, ook in een werk van een ander. Zo klinken de benamingen van de verschillende vormen. Rosemarie leidt het afsluitende gesprekje en dan wordt er opgeruimd.
7. Dat een zorgleerling op het gebied van motoriek, schrijven, schriftindeling e.d. bij het opruimen met zijn rechterhand stilletjes spiralen tekent in de palm van zijn linkerhand is voor mij het bewijs dat deze les zowel voor de motorisch begaafden als voor de leerling met zorg een fantastische les is geweest die vraagt om uitbouw en variaties. Grove en fijne motoriek is aan bod geweest, de dynamiek van de beweging; hard, zacht, groot, klein, hoog, laag, voor, achter, boven onder, versnellen, verlangzamen, hollen en stilstaan. Echter ook het kunstzinnige element van bewegen is aan bod gekomen door een bewegingsbeeld te geven dat de kinderen mochten 'vertalen, vertellen' en uitbreiden.

S.B.S.

Intern begeleider

Verslag van een les vormgegeven naar een van de acht verschillende intelligenties.

Rosemarie Kamerbeek heeft acht verschillende lessen ontworpen en mij, als intern begeleider gevraagd, een observatie te schrijven van een aantal van deze lessen. Van de lessen zijn ook foto's gemaakt.

De les: de muzikale intelligentie

1. Rosemarie klapt een ritme en vraagt de kinderen of ze dit liedje herkennen. Dit geeft verwarring en je ziet vele kinderen naar binnen trekken en bekende liedjes op het ritme te leggen om het goede antwoord te kunnen geven. Rosemarie ziet wat er gebeurt en zegt dat kinderen eerst met haar mee mogen klappen. Dat gebeurt. Stoelen gaan iets naar achteren en de kinderen komen in beweging. Er wordt geklapt maar ook gedacht.
2. Daardoor komen verschillende kinderen niet lekker in het muzikaal ritmische. Het ritme is eenvoudig en wordt geklapt en getikt. In tegenstelling tot de les ten bate van de motorische intelligentie wordt het thema niet eerst verder uitgewerkt in de zin van b.v. verschillende ritmes, ritmes doorgeven, eigen ritmes bedenken, handen en voeten e.d. Met hun muzikale meester is deze klas ook 'verwend' en al goed opgevoed in het muzikale.
3. Als de kinderen het ritme hebben geklapt en begrepen maakt Rosemarie de overstap naar de vorm. Hoe zou je dit liedje kunnen tekenen? Aangezien een leerling meende dat het wellicht het liedje 'Paardje in galop' zou kunnen zijn was het antwoord; een paard! De klas klapt en luister nogmaals. Meester komt plotseling binnen en begeleidt het ritme op de gitaar. Muzikale elementen genoeg maar de overstap naar het platte vlak vraagt nog wel wat.
4. Ik meen dat de muzikale kinderen deze vraag eerder begrepen en sneller een vinger opstaken om het op het bord te mogen tekenen. Er komt een meisje naar het bord en zij tekent drie boogjes; klein, klein, groot. Een goede vertaling van het ritme. Een ander kind volgt en tekent drie grote bogen. Een ander volgt met een golf bestaande uit drie bewegingen. Het bewegingsritme is duidelijk.
5. De kinderen krijgen een blad en gaan ieder op hun eigen manier het ritme/ liedje tekenen/opschrijven. De vormen die verschijnen zijn vaak gerelateerd aan het voorbeeld op het bord van de klasgenootjes. Er is wel enige

verscheidenheid. Ik zie b.v. het mathematische kind drie blokjes tekenen met 1, 2, 3 erin geschreven. Iedereen gaat dit nu op eigen niveau uitwerken en er verschijnen mooie vormtekeningen.

6. Aangezien dit de eerste les is die op deze manier wordt vormgegeven is, terugkijkend de aanloop naar de les te mager geweest. Jonge kinderen hebben een grotere aanloop nodig om vrij hun muzikale vermogens te kunnen laten zien. De behoefte om juffie te volgen en haar te plezieren maakte dat eigen verbinding wat achter bleef. Een volgende les vanuit deze intelligentie zal, na deze eerste les, zeker meer in beweging komen.

S.B.S.

Intern begeleider.

Verslag van een les vormgegeven naar een van de acht verschillende intelligenties.

Rosemarie Kamerbeek heeft acht verschillende lessen ontworpen en mij, als intern begeleider gevraagd, een observatie te schrijven van een aantal van deze lessen. Van de lessen zijn ook foto's gemaakt.

De les: de verbale intelligentie

1. De les begint met het wakker maken van de handen en vingers met een vingerspelletje over mollen en vossen. Rosemarie heeft dit blijkbaar al eerder gedaan om de schrijfles te starten en de kinderen weten daarom wat er gaat komen. Dit geeft gerichtheid.
2. Rosemarie vertelt dat er een les gaat volgen waar een raadsel in zit. Zij schets het beeld en vertelt over koningen en ridders en leidt dit naar het kasteel van de koning. Zij laat een leerling voor de klas komen die een klas krijgt waarop de vorm staat die de klas later gaat maken. De leerling beschrijft hoe de lijn over het blad gaat. De inschatting van Rosemarie dat dit meisje een talige intelligentie heeft lijkt goed. Met veel plezier, zonder aarzelingen beschrijft zij helder hoe de vorm loopt. Het is duidelijk welke kinderen geïnteresseerd zijn het raadsel op te lossen en met talige interesse de vorm menen te weten. Zij zitten rechtop, wakker en zijn helemaal betrokken. Naar aanleiding van de beschrijvingen krijgen kinderen een beurt om te vorm te tekenen op het bord.
3. Als de vorm op het bord staat vraagt Rosemarie er naar en n.a.v. de inleiding komen er kinderen met; burcht, kasteel e.d. De kinderen krijgen een nieuw woord te proeven; kantelen. De kantelen van het kasteel van koning Karel. Wat zijn kantelen? Er volgt een klassengesprek. De kinderen spreken de zin nog een keer mee en als er 'kantig' over de kantelen van koning Karel wordt gesproken tekenen/ schrijven de kinderen de kantelen - regel in de lucht, op hun tafel en krijgen dan een blad om aan het werk te gaan.
4. Maar koning Karel heeft nog wat te vertellen. In het kasteel hangen wapenschilden. En daarin zie een vorm die ook terug te zien is in de ring van de koning. Die ring gebruikt de koning om in de lak te een afdruk te maken zodat zijn initialen verschijnen. Initialen? Er volgt een gesprekje en de kinderen krijgen als toetje van deze schrijfles een rond blaadje. Een aantal

kinderen is al aan het werk voordat Rosemarie wat heeft kunnen zeggen en inderdaad verschijnen prachtig getekende letters KK. De initialen van koning Karel. Veel kinderen schrijven ook hun eigen initialen.

5. Het aansprekende begin maakt dat vele kinderen hard hebben gewerkt. Sommige maakten een blad vol met kantelen, sommige kinderen twee zijden. Wat een verschillende uitgevoerde kantelen randen. De tekst, de nieuwe begrippen en de vorm waren een kloppend geheel. Wat zouden sommige nog graag een kasteel hebben willen tekenen!

S.B.S.

Intern begeleider.

Verslag van een les vormgegeven naar een van de acht verschillende intelligenties.

Rosemarie Kamerbeek heeft acht verschillende lessen ontworpen en mij, als intern begeleider gevraagd, een observatie te schrijven van een aantal van deze lessen. Van de lessen zijn ook foto's gemaakt.

De les: de interpersoonlijke intelligentie

1. De les begint meteen terugblik op de vorige les. Het werk hangt achterin de klas en de verscheidenheid is groot. Toch is het duidelijk dat de kater Quirinus met zijn staartje zichtbaar bij iedereen op het blad is verschenen. De kinderen halen de les op en vertellen mij van deze kater. "hij droomt op zijn plekje van een muis". Er is duidelijk plezier aan beleefd. Dit geeft Rosemarie een mooie overgang naar de les en de kinderen maken hun handen en vingers wakker met het spelletje dat voor de katerles is aangeleerd. Alle kinderen spreken en doen mee. Quirinus is geland!
2. Rosemarie houdt een blad om hoog en geeft instructies hoe dit blad te vouwen. Het is duidelijk dat de kinderen inmiddels gewend zijn aan deze juf. Zij verheugen zich op weer zo'n bijzondere les en de aandacht is daar naar. Het blad wordt horizontaal dubbel gevouwen en daarna krijgen de kinderen de instructie de helften nogmaals te vouwen.
3. Op een vouwlijn ligt ook het beginpunt en het eindpunt van de lijn die de kinderen zelf mogen maken. De verschillen tussen de kinderen wordt weer duidelijk zichtbaar. Er zijn kinderen die en al beweging, krullen en slingers maken, er zijn kinderen die klein en veilig rond de lijn blijven bewegen. Naar aanleiding van de voorbeelden die omhoog worden gehouden zoeken de kinderen naar de woorden voor de dynamiek van de lijn; "dat is een feestelijke lijn", 'dat is een rustige lijn'. De kinderen krijgen een volgende instructie en al snel verschijnen er met drie kleuren, drie lijnen die over het blad bewegen en die, als zij aan elkaar geschoven worden een grote, lange puzzel blijken te zijn!
4. De kinderen krijgen de opdracht de lijn te verzorgen door er nog een keer over heen te gaan. Prachtig hoe de kinderen die 'los' zijn gegaan hun eigen spoor moeten terug vinden. Het heeft iets bijzonders te zien hoe de kinderen hun eigen spoor terug zoeken en stevig maken. De kinderen mogen dan in

groepjes op de grond die samen proberen delen van de puzzel te maken. Er wordt geschoven, gedraaid en gesproken over wie bij welke past. De kinderen zijn verrast door wat er ontstaat! Zij zoeken naar de verbindingen door met hun vinger over de lijn te gaan en zo het volgende blad over te 'lopen'. Alle facetten van het schrijfonderwijs vind ik terug in de les. Ook deze les heeft de potentie in zich om verder uitgebouwd te worden.

S.B.S.

Intern begeleider.

Bijlage 4

Verslag van de leerkracht van groep drie.

Bevindingen/waarnemingen tijdens de voorbereidend schrijfoefeningen.

Ik heb gemerkt dat de kinderen enthousiast en betrokken aan het werk waren. Het werken vanuit de gedachte van de meervoudige intelligentie sloeg aan.

De kinderen waren niet verbaasd over de aanpak. Het was kennelijk niet iets vreemds voor hen. Ik denk ook dat de kinderen binnen het vrijeschool onderwijs ook regelmatig aangesproken worden op hun verschillende intelligentie voorkeuren. Met name bijvoorbeeld de taal, reken, beweging, muziek kant wordt binnen ons onderwijs aangesproken.

Voor mijzelf was het verfrissend om de kinderen te kunnen observeren tijdens het werk dat zij deden onder jouw begeleiding. Ik vond het een prachtige insteek om voor vormteken opdrachten onderwerpen uit de natuur te nemen.

met vriendelijke groet,

F. V.

Leerkracht van groep drie.

Bijlage 5

Voorbeeld toetsblad Schrijfrijpheidstoets

Werkblad bij toets 4 Schrijfpatronen

Naam leerling:

Schrijf met potlood na:	
1. een lijn van links naar rechts 	
2. een hengel met touwtje 	
3. een poortje 	
4. een bootje 	
5. een lus 	
6. een ballon 	

Bijlage 6 Schrijfrijpheidstoets januari 2011

Tabel 1: Schrijfrijpheidstoets januari 2011

	Lijn	Hengel	Poortje	Bootje	Lus	Ballon	Niveau
Leerling							
1	+	+	+	+	±	±	A (16)
2	+	+	+	+	±	-	B (15)
3	+	+	+	+	+	+	A (18)
4	+	+	+	+	+	+	A (18)
5	+	+	+	+	+	±	A (17)
6	+	+	+	+	+	±	A (17)
7	+	±	+	+	±	±	B (15)
8	+	+	+	+	-	-	B (14)
9	+	+	+	+	±	-	B (15)
10	+	+	+	+	+	+	A (18)
11	+	+	+	+	+	+	A (18)
12	+	+	+	+	+	+	A (18)
13	+	±	+	+	+	±	A (16)
14	+	±	+	+	-	-	C (13)
15	+	±	+	+	-	-	C (13)
16	+	±	+	+	+	-	B (15)
17	+	±	±	±	-	-	C (11)
18	+	+	+	+	+	+	A (18)
19	+	+	±	±	±	-	C (13)
20	±	+	+	+	-	-	C (13)
21	+	+	+	+	+	+	A (18)

+ = Goed (3)

± = Matig (2)

- = Niet goed (1)

Bijlage 7 Schrijfrijpheidstoets maart 2011

Tabel 2: Schrijfrijpheidstoets maart 2011:

	Lijn	Hengel	Poortje	Bootje	Lus	Ballon	Niveau
Leerling							
1	+	+	+	+	±	±	A (16)
2	+	+	+	+	±	±	A (16)
3	+	+	+	+	±	+	A (17)
4	+	+	+	+	±	+	A (17)
5	+	+	+	+	+	-	A (16)
6	+	+	+	+	+	+	A (18)
7	+	+	+	+	+	±	A (17)
8	+	+	+	+	±	±	A (16)
9	+	+	+	+	±	+	A (17)
10	+	+	+	+	+	+	A (18)
11	+	+	+	+	+	+	A (18)
12	+	+	+	+	+	+	A (18)
13	+	+	+	+	+	±	A (17)
14	+	+	+	+	±	±	A (16)
15	+	+	±	±	-	±	C (13)
16	+	+	+	+	+	±	A (17)
17	+	±	+	+	±	±	B (15)
18	+	+	+	+	+	+	A (18)
19	+	+	+	+	+	±	A (17)
20	±	+	+	+	±	±	B (15)
21	+	+	+	+	+	+	A (18)

+ = Goed(3)

± = Matig(2)

- = Niet goed(1)

